

Dragan Božanić • Marina Ileš • Maja Branković Đundić

KA RODNO ODGOVORNOM PROGRAMSKOM BUDŽETU

Priručnik za uvođenje rodnog budžetiranja
u programsku strukturu budžeta

Pokrajinski sekretariat za privredu,
zapošljavanje i ravnopravnost polova
Novi Sad, 2015

Dragan Božanić
Marina Ileš
Maja Branković Đundić

KA RODNO ODGOVORNOM PROGRAMSKOM BUDŽETU

Priručnik za uvođenje
rodnog budžetiranja
u programsku strukturu
budžeta

Pokrajinski sekretariat za privredu,
zapošljavanje i ravnopravnost polova

Novi Sad, 2015.

IMPRESUM

Izdavač:

Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova
Bul. Mihajla Pupina 16, 21000 Novi Sad
www.spriv.vojvodina.gov.rs

Za izdavača:

Miroslav Vasin, pokrajinski sekretar

Autori:

Dragan Božanić, Marina Ileš i Maja Branković Đundić

Grafičko oblikovanje publikacije:

Jovan Nestorović, DNK Creative Studio

Štampa:

Stojkov štamparija doo

Tiraž: 1000

Ova publikacija objavljena je uz podršku Agencije Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women). Stavovi izraženi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorima, i ne predstavljaju nužno stavove UN Women, Ujedinjenih nacija, ili bilo koje druge organizacije pod okriljem Ujedinjenih nacija.

This publication was produced with support from the United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women). The views and analysis contained in the publication are those of the authors and do not necessarily represent the views of UN Women, the United Nations or any of its affiliated organizations.

United Nations Entity for Gender Equality
and the Empowerment of Women

SADRŽAJ

Zahvalnost	1
Predgovor	3
1. BUDŽET, JAVNE POLITIKE, ŽENE, MUŠKARCI I RODNA RAVNOPRAVNOST	5
1.1. Da li budžeti i javne politike jednako utiču i na žene i na muškarce?	6
1.2. Budžeti nisu rodno neutralni	7
1.3. Integracija rodne ravnopravnosti u javne politike (urodnjavanje).....	11
1.4. Šta je rodno budžetiranje?	14
1.5. Elementi rodno budžetiranja	17
1.6. Rodna analiza	17
1.7. Preduslovi i principi za rodno budžetiranje.....	19
1.8. Rodno budžetske inicijative	19
1.9. Primeri rodno budžetskih inicijativa u evropskim zemljama.....	20
2. DOSADAŠNJA ISKUSTVA U RODNOM BUDŽETIRANJU U OKVIRU POKRAJINSKE VLADE	23
3. PROGRAMSKI BUDŽET	26
3.1. Struktura programskog budžeta	26
4. METODOLOGIJA ZA UVOĐENJE RODNOG BUDŽETIRANJA U PROGRAMSKI BUDŽET	32
4.1. Korak po korak ka rodno osetljivom budžetu – Primer praktične upotrebe metodologije.....	34
I Rodna analiza: razumevanje rodni obrazaca i problema u sektoru za koji smo nadležni	34
II Promene programa i budžeta radi unapređivanja rodne ravnopravnosti: definisane ciljeva i aktivnosti za unapređivanje rodne ravnopravnosti u sektoru u kome delujemo	39
III Rodno osetljiva formulacija budžetskog dokumenta: uključivanje ovih informacija u budžetski dokument (svrha, pravni osnov, ciljevi, opis aktivnosti i indikatori)	50
4.2. Primeri programa/programskih aktivnosti i projekata u koje je integrisana rodna per- spektiva	53
5. LITERATURA	58

ZAHVALNOST

Zahvaljujemo Agenciji Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women) na podršci tokom projekta. Posebno zahvaljujemo konsultantkinji Elizabeti Klaccer na stručnoj pomoći i podsticaju tokom rada na uključivanju rodne ravnopravnosti u proces programskog budžetiranja u AP Vojvodini.

PREDGOVOR

U okviru nastojanja da se pitanja poboljšanja položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti uključe u sve pokrajinske programe, a samim tim i u budžetski proces, Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, u saradnji s drugim pokrajinskim organima, od 2008. godine sprovodi različite aktivnosti, uključujući i rodnu analizu određenih pokrajinskih programa i budžeta. Te analize pokazale su da politike mogu imati različite efekte na žene i muškarce, da nema mesta neutralnosti, kao i to da je nedovoljno politika i programa koje bismo mogli nazvati rodno odgovornim. Po pravilu, rodno odgovorni programi su jedini i bili uspešni i efikasni. Programi koji nisu integrisali rodna pitanja ne samo što nisu doprinosili poboljšanju položaja žena ili smanjenju neravnopravnosti, već nisu uspevali da ostvare ni svoje opšte ciljeve. Aktivnosti koje smo sprovodili takođe su pokazale koliko je važno da rodna perspektiva bude integrisana u formiranje budžeta, da se sprovodi rodna analiza budžetskih stavki i da se na osnovu te analize restrukturiraju prihodi i rashodi radi unapređivanja rodne ravnopravnosti.

Upravo stoga, smatram da je prelazak na programski budžet pravi trenutak da se intenzivnije povežu pitanja rodne ravnopravnosti i javne potrošnje. Verujem da će nam uključivanje rodne ravnopravnosti u programski budžet više nego dosad omogućiti da uspostavimo neposredniju vezu između budžeta i prioriteta u oblasti rodne ravnopravnosti.

Priručnik koji je pred vama oslanja se na iskustva koja smo stekli u uvođenju rodnog budžetiranja u javne politike od 2008. godine i nastao je kao rezultat potrebe da se kreira alatka koja će služiti kao praktična podrška organima javne uprave, prilikom nastojanja da se praksa rodnog budžetiranja ugradi u programsko budžetiranje. Iako je priručnik prvenstveno namenjen zaposlenima u organima uprave, donosiocima/donositeljicama odluka i profesionalcima/profesionalkama koji kreiraju programe i budžete, nadamo se da će on biti koristan i ostalim akterima koji žele da na praktičan način u svoj rad integrišu pitanja poboljšanja položaja žena i unapređivanja rodne ravnopravnosti.

Miroslav Vasin

Potpredsednik Pokrajinske vlade
i pokrajinski sekretar za privredu,
zapošljavanje i ravnopravnost polova

1. BUDŽET,

JAVNE POLITIKE,

ŽENE, MUŠKARCI,

RODNA RAVNOPRAVNOST

Budžet je osnovno sredstvo kojim vlade sprovode svoje politike u praksi. U budžetu vidimo koliko iznose planirani prihodi za određeni period i iz kojih izvora će se oni ostvariti, i vidimo rashode koji nam pružaju informaciju na koji način vlada planira da potroši raspoloživa sredstva. Budžet takođe pokazuje kako su raspoloživa sredstva raspoređena po sektorima i programima, kao i postavljene ciljeve javnih politika. Budući da se budžetom određuju ciljevi u koje će se ograničena sredstva uložiti, on direktnije odražava **prioritete i vrednosti** vlade od usvojenih strategija, zakona, odluka. Prioriteti utiču na alokaciju sredstava - ko će šta dobiti i pod kojim uslovima, i čije potrebe i interesi će biti zadovoljeni.

Značaj koji se pridaje rodnoj ravnopravnosti najjasnije se vidi po meri u kojoj su rodna pitanja integrisana u sam budžet. Visina sredstava koja su izdvojena za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti neposredno izražava stepen značaja koji vlada pridaje ovim pitanjima. S druge strane, budžet ne samo da odražava stvarna zalaganja jedne vlade u pogledu rodne ravnopravnosti, već pruža i mogućnost za promenu neravnopravnih odnosa.

Prelaskom na programski budžet kao dela reforme sistema javnih finansija, uspostavlja

se direktna veza između javnih politika i budžeta. Ovi reformski procesi predstavljaju značajnu priliku da se rad u oblasti rodne ravnopravnosti i dosadašnja dostignuća unaprede. Programski budžet pruža mogućnost da se strateška opredeljenja države i normativni okvir rodne ravnopravnosti efikasnije sprovode u praksi, kao i da se uspostavi čvršća veza između posvećenosti i obaveza države u ovoj oblasti i javne potrošnje, odnosno između rodne ravnopravnosti i budžeta. Istovremeno, uvodi se obaveza budžetskih korisnika da preispituju da li programi koje državni organi sprovode ostvaruju postavljene ciljeve, koje efekte su ostvarili i da li su planirana sredstva efikasno utrošena. Programski budžet time donosi mogućnost da se transparentnije sagleda uticaj javne potrošnje na žene i muškarce. Saznanja o efektima izvršenja budžeta i o rezultatima sprovedenih programa treba da se stave u funkciju njihovog unapređivanja, kako bismo na bolji način odgovorili na potrebe žena i muškaraca i smanjivali postojeće neravnopravnosti.

Prvi deo ovog priručnika nastoji da ukaže na direktnu vezu između javnih politika i budžeta i rodne ravnopravnosti, kao i na način na koji javna potrošnja i rodno budžetiranje mogu doprinosti poboljšanju polo-

žaja žena i unapređivanju rodne ravnopravnosti. U drugom delu se ukratko osvrćemo na glavna dostignuća u oblasti rodno budžetiranja u pokrajinskim organima – od pokretanja rodno budžetske inicijative u AP Vojvodini 2008. godine. Treći deo donosi osnovne informacije o programskoj strukturi budžeta i o promenama koje se nastoje postići programskim budžetiranjem. U poslednjem, četvrtom delu predstavljamo praktične korake za integrisanje rodno odgovornog budžetiranja u programsku strukturu budžeta i donosimo primere nekoliko programa/programskih aktivnosti i projekata u kojima je pitanje rodne ravnopravnosti dosledno integrisano.

1.1. DA LI BUDŽETI I JAVNE POLITIKE JEDNAKO UTIČU I NA ŽENE I NA MUŠKARCE?

Brojne analize efekata koje javna potrošnja ima na žene i muškarce, kako kod nas,¹ tako i u svetu, pokazale su da javne politike počivaju na pretpostavci da služe opštem interesu, da utiču na sve podjednako i da budžetska sredstva koja se troše za njihovo sprovođenje donose ravnopravnu dobrobit i ženama i muškarcima. One najčešće polaze od toga da svi imaju iste potrebe i da se rukovode istim ili sličnim interesima, koji se mogu zadovoljiti na uniforman način (Hofbauer 2003: 9). Polazeći od ovih pretpostavki i ne preispitujući ih, javne politike i budžeti najčešće previđaju razlike koje postoje između žena i muškaraca i koje utiču na to da se njihove potrebe i interesi mogu razlikovati. Razlike u potrebama u vezi su sa anatomskim i fiziološkim razlikama između žena i muškaraca (**pol**), kao što su npr. različite uloge u reprodukciji ili različiti zdrav-

stveni izazovi s kojima se žene i muškarci susreću, a naročito su u vezi sa, očekivanjima, odgovornostima, privilegijama i ulogama koje nam društvo i kultura – na osnovu našeg pola – dodeljuje kao ženama i muškarcima (**rod**). Ove razlike ukrštaju se s drugim kategorijama kao što su starost, rasa, etnička pripadnost, seksualna orijentacija, rodni identitet, invaliditet, mesto stanovanja i druge, a koje u mnogome određuju naš društveni položaj, a time i naše potrebe.

Celinu društvenih i kulturnih normi i običaja koji uslovljavaju aktivnosti i ponašanje pripisano ženama i muškarcima, što u mnogome određuje našu egzistenciju, nazivamo **rodnim ulogama**. Poznavanje i razumevanje rodni uloga žena i muškaraca, kao i načina na koji su odnosi između njih uređeni jeste preduslov za rodno odgovorne javne politike. Društveni obrazac koji predstavlja dominantan način uređenja odnosa među ženama i muškarcima nazivamo – **rodni režim**. Rodni režim predstavlja relativno strukturirane odnose između žena i muškaraca (Blagojević 2013: 34). I pored ostvarenog napretka, odnosi između žena i muškaraca ipak nisu uređeni kao odnosi ravnopravnosti – još uvek su to odnosi hijerarhije i dominacije. Problem ne predstavljaju razlike između žena i muškaraca, već različito vrednovanje uloga i doprinosa žena i muškaraca. Rodne uloge i doprinosi muškaraca u svim društvima više se vrednuju nego uloge i doprinosi žena što predstavlja osnov za neravnopravnost i diskriminaciju. Rodni režimi i uloge koje nam društvo pripisuje određuju i naša individualna očekivanja i ponašanja (Blagojević 2013: 34). Oni utiču na mogućnost da pravimo određene izbore i ostvarujemo svoje potencijale. Oni utiču na to šta ćemo uspeti da ostvarimo u životu, koliko ćemo biti pod-

¹ Pogledati izvore navedene na str. 58

sticani na tom putu i s kojim preprekama ćemo se suočavati. Takođe, oni određuju ko će šta raditi kako u privatnoj, tako i u javnoj sferi, kao i na koji način će osnovni resursi u jednom društvu (imovina, moć, vreme, informacije) biti raspoređeni između žena i muškaraca.

Budući da su društveno određeni, rodni obrasci i uloge razlikuju se u različitim društvima i različitim periodima. Činjenica da su rodne uloge promenljive, pruža nam mogućnost da različitim merama (zakonima, strategijama, programima, projektima) aktivno doprinosimo tome da se one menjaju u pravcu veće ravnopravnosti i poboljšanja položaja žena.

Za javne politike bitne su i biološke razlike između žena i muškaraca, te moraju biti obezbeđeni programi koji će uvažavati njihove različite potrebe (GI 2007: 3). U pogledu rodnih, društvenih odnosa između žena i muškaraca, međunarodna zajednica, a i Republika Srbija i Autonomna pokrajina Vojvodina, brojnim dokumentima, zakonima i strategijama opredelile su se da ih grade kao odnose ravnopravnosti, da rade na poboljšanju položaja žena, otklanjanju diskriminacije i unapređivanju rodne ravnopravnosti. Ustav Republike Srbije jemči ravnopravnost žena i muškaraca i obavezuje državne organe da sprovode politike jednakih mogućnosti. Da bi ovo opredeljenje postalo i praksa, rodna ravnopravnost mora biti dosledno integrisana u javne politike i budžete, jer oni neposredno utiču na naš svakodnevni život.

1.2 BUDŽETI NISU RODNO NEUTRALNI

Sredstva koja su na raspolaganju u budžetu uvek su ograničena i nemoguće je da sve potrebe budu jednako zadovoljene. Odluka o tome koje potrebe će biti zadovoljene putem potrošnje budžetskih sredstava nije neutralna sa stanovišta rodne ravnopravnosti, već odražava prioritete i raspodelu moći u jednom društvu. Razlike u društvenom položaju žena i muškaraca vode do toga da se i njihove potrebe, kao i njihovi prioriteti mogu međusobno razlikovati. Budući da se potrebe razlikuju, jedna ista mera može imati različite efekte na žene i na muškarce. Sa stanovišta javnih politika, bitno je razlikovanje praktičnih i strateških rodni potreba i interesa (Moser 1986: 7).

Praktične rodne potrebe jesu potrebe koje žene i muškarci identifikuju, u skladu s svojim društveno prihvaćenim ulogama. One predstavljaju odgovor na neophodne, praktične zahteve čije zadovoljavanje je veoma značajno za obezbeđivanje naše egzistencije (na primer, obezbeđivanje hrane, smeštaja, zarade). Međutim, njihovo zadovoljavanje ne mora nužno da vodi ka promeni neravnopravnih odnosa i poboljšanju položaja žena; štaviše, može i povećavati neravnopravnosti. **Strateški rodni interesi** jesu oni čije zadovoljenje menja ove odnose u pravcu ravnopravnosti, što dugoročno menja i strukture koje stavljaju žene u neravnopravan položaj. Oni zavise od konteksta i tiču se sistemskih pitanja: promene rodne podele rada, moći, kontrole, donošenja odluka (Moser 1986: 7). Na primer, pripremanje hrane jeste neophodno da bi se zadovoljila jedna praktična potreba. Međutim, ukoliko je priprema hrane posao koji obavljaju isključivo žene, zadovoljavanje

ove praktične potrebe povećava količinu neplaćenog rada koje žene obavljaju i time ne mora voditi i do poboljšanja položaja žene u društvu ili porodici. Nasuprot tome, korišćenje vremena kao ograničenog resursa da bi se ova potreba zadovoljila može negativno uticati na mogućnost žena da se bave drugim pitanjima koja su značajna za poboljšanje njihovog društvenog položaja (npr. angažman u javnom životu, obrazovanje, itd). Stoga, strateški interes žena bio bi ravnomernija raspodela kućnih poslova i veće uključivanje muškaraca u obavljanje neplaćenog rada.

Javne politike moraju uvažavati i praktične potrebe i strateške interese žena i muškaraca. One moraju nastojati da zadovolje praktične, neposredne potrebe žena i muškaraca, ali da ne zapostavljaju i dugoročne strateške interese čije ispunjavanje vodi ka ravnopravnijem i pravičnijem društvu.

Kada javne politike ne vode računa o razlikama u ulogama žena i muškaraca, koje su ugrađene u ekonomske i društvene strukture i polaze od toga da svi imamo iste potrebe, onda to vodi ka (rodno) pristrasnim politikama i neravnopravnoj raspodeli resursa (Sharp, Budlender i Allen 1998: 24). Time se obično interesi grupe koja ima više moći, a to su u svim društvima muškarci, predstavljaju kao opšti ili javni interesi.

Da bismo ilustrovali kako određena politika i njene mere, odnosno izdvajanje sredstava za određenu svrhu, različito utiču na žene i muškarce, njihove potrebe i interese, navodimo dva primera.

Primer 1

Grad Novi Sad se već dugo suočava s nedovoljnim kapacitetima za smeštaj dece u predškolske ustanove. Usled nedovoljnog

broja mesta, velik broj dece ne uspeva da se upiše u državne predškolske ustanove. Stoga, roditelji moraju samostalno da reše pitanje brige o deci smeštajem u privatne ustanove ili na drugi način. Iako grad nastoji da ovaj problem delimično prevaziđe subvencionisanjem troškova boravka u privatnim vrtićima, da bi se on rešio neophodno je izgraditi dodatne kapacitete, što zahteva znatna izdvajanja finansijskih resursa iz budžeta.

NA LISTI ČEKANJA TRENUTNO PREKO 3.000 DECE

U „Radosnom Detinjstvu” najavljuju da će do septembra biti upisano rekordnih 16.000 mališana, zbog otvaranja tri nova vrtića. Ipak, liste čekanja su i ove godine velike, upisano je 1.088, a na čekanju je preko 3.000 dece.

Izvor: Medijski portal Radio 021 (Vest objavljena 03.06.2014., <http://www.021.rs/Novi-Sad/Vesti/Na-listi-cekanja-trenutno-preko-3-000-dece.html>)

Kako će ovaj problem uticati na živote žena i muškaraca čija deca nisu smeštena u vrtiće?

Ko će u uslovima nedovoljnih kapaciteta ustanova preuzeti brigu o deci? Ukoliko roditelji ne mogu svojoj deci da priušte smeštaj u privatnim ustanovama, ko će brinuti o deci? Da li će to biti više žene ili muškarci? Kako će to uticati na žene, a kako na muškarce? Kako će to uticati na njihove rodne uloge i na dužinu perioda koji provode

obavljajući neplaćene poslove? Kako će to uticati na mogućnosti zapošljavanja za žene odnosno za njihovo sticanje dodatnih kvalifikacija? Kakve će to efekte imati na individualno zadovoljstvo životom, a kakve na društveni razvoj?

Šta govore podaci ?

Brigu o deci, naročito onoj mlađoj od sedam godina, uglavnom obavljaju žene. Istraživanja o korišćenju vremena u Republici Srbiji pokazuje da se decom u proseku više bave majke, i to za tri sata dnevno više nego očevi (RZS 2012: 43). Među licima koja zbog brige o deci ili odraslim nesposobnim licima ne traže posao i ostaju radno neaktivna, izrazito dominiraju žene (žene 96%; muškarci 4%); na zaposlenost muškaraca ne utiče briga o deci (RZS 2014). Podaci pokazuju da s porastom broja dece raste i verovatnoća da će žena biti nezaposlena, dok razlika u broju dece ne utiče na zaposlenost muškaraca (Babović 2010: 210). Briga o deci u okviru porodice predstavlja neplaćeni rad; trenutno, žene u Srbiji u neplaćenom radu provode skoro pet sati dnevno, a muškarci malo više od dva sata (RZS 2012: 38). Najveće rodne nejednakosti su u vezi upravo s privatnom sferom i eksploatacijom ženskih resursa u njoj (Blagojević 2012:133).

U uslovima kada javne politike ne obezbeđuje uslugu brige o deci, nju će najvećim delom preuzimati žene koje tradicionalno snose teret ekonomije staranja jer to od njih zahtevaju dominantne rodne uloge. Imajući u vidu ovako različite rodne obrasce podele rada – u privatnoj sferi i na tržištu rada – ova mera neće imati iste posledice po žene i po muškarce čija deca nisu smeštena u predškolske ustanove. Možemo pretpostaviti da će daleko nepovoljnije uticati na žene, nego na muškarce jer će briga o deci dodatno povećati

EKONOMIJA STARANJA

Pod ekonomijom staranja (nekad se upotrebljava izraz ekonomija nege) podrazumeva se neplaćeni domaći i reproduktivni rad koji dominantno obavljaju žene i koji obuhvata: rad u upravljanju i održavanju domaćinstva, kuvanje, održavanje higijene, snabdevanje domaćinstva namirnicama, brigu o drugim članovima porodice, a posebno brigu o deci, starim i bolesnima. Bez ovog rada ne bi mogao da se odvija ni plaćeni rad, niti bi ekonomije i domaćinstva mogla da funkcionišu nesmetano. Iako je značajan, ovaj rad nije obuhvaćen bruto nacionalnim proizvodom. UNDP je 1995. godine procenio da vrednost ženskog neplaćenog rada iznosi 11 trilion američkih dolara i da u zemljama u razvoju ovaj neplaćeni rad vredi najmanje kao polovina bruto društvenog proizvoda (Hofbauer 2003: 8). Studija OECD iz 2011. godine koja je pored država članica ove organizacije obuhvatala i Indiju i Kinu, pokazalo je da žene u ovim državama dnevno u proseku troše 4,7 sati obavljajući neplaćene poslove, 2,5 sati više nego muškarci. Studija je takođe pokazala da se vrednost neplaćenog rada, u zavisnosti od države, kreće od 18% (Južna Koreja) do 53% bruto društvenog proizvoda (Portugal) (Veerle 2011: 28).

neplaćeni rad žena, što će ne samo negativno uticati na način na koji žene raspolažu svojim vremenom – kao jednim od osnovnih resursa, već će dodatno umanjiti njihove mogućnosti da se zaposle, steknu dodatne kvalifikacije ili da jednostavno raspolažu vremenom u skladu sa svojim potrebama. Dugoročno to povećava i neravnopravnosti na tržištu rada jer „između porodičnog angažmana žena i njihovog položaja na tržištu rada postoji direktna negativna veza” (Blagojević 2012:229).

Da li će i na koji način ovo uticati na muškarce? Možemo pretpostaviti da će neki od njih provoditi više vremena brinući o deci, ali podaci o raspodeli neplaćenog rada, o vremenu utrošenom na brigu o deci, kao i obrasci učešća na tržištu rada govore nam o tome da će ovaj problem u skladu sa dominantnim rodnim ulogama muškaraca, verovatno mnogo manje uticati na to da oni ispadnu s tržišta rada i da ne obavljaju plaćene poslove.

U uslovima ovako izraženih neravnopravnosti, nefinansiranje socijalnih usluga će ih dodatno povećati, i imaće vrlo različit uticaj na žene i na muškarce – na žene će uticati izrazito negativno, dok će na muškarce uticati mnogo manje. Ovaj primer nam pokazuje na koji **način budžetske politike i prioriteta, tj. izdvajanje ili neizdvajanje iz budžeta za određene potrebe drugačije utiče na žene i na muškarce i kako neuzimanje u obzir rodne dimenzije prilikom kreiranja budžeta u stvarnosti pojačava postojeće neravnopravnosti.**

Primer 2

S druge strane, dok se grad suočavao sa ozbiljnim problemima u pogledu obezbeđivanja dostupnih usluga brige o deci, doneta je odluka da se za rekonstrukciju sportskog

stadiona iz budžeta grada izdvoji sedamdeset četiri miliona dinara². Iako je razvoj sportske infrastrukture značajan, pitanja koja bismo mogli postaviti jesu: Ko više koristi fudbalski stadion žene ili muškarci? Ko češće odlazi na stadion? Čije potrebe će biti više zadovoljene renoviranjem stadiona – potrebe žena ili potrebe muškaraca? Ukoliko fudbalski stadion više koriste muškarci, da li su izdvojena i sredstva za unapređivanje sporta kojim se bave i žene?

NOVI KAPACITET "KARADORĐA" 14.000 MESTA

Radovi na stadionu "Karadorđe" biće završeni danas, a sutra će inspekcije UEFA utvrditi da li on ispunjava uslove za održavanje mečeva Lige Evrope.

Izvor: Medijski portal Radio 021 (Vest objavljena 20.08.2013., <http://www.021.rs/Novi-Sad/Sport/FOTO-Novikapacitet-Karador-da-14-000-mesta.html>)

Posmatrano u kontekstu celine budžeta, da li je javna potrošnja kojom se ne obezbeđuje dovoljno sredstava za izgradnju predškolskih ustanova, a ulažu se sredstva u rekonstrukciju sportskog stadiona pravičnina sa stanovišta rodne ravnopravnosti? Ko dobija, a ko gubi ovom podelom sredstava? Da li ovakva budžetska potrošnja povećava ili smanjuje postojeće neravnopravnosti, ili ih pak ostavlja nepromenjenim? Ko donosi ovakve odluke? Da li oni koji donose ovakve odluke poseduju znanja iz oblasti rodne ravnopravnosti?

² Izvor: <http://www.021.rs/Novi-Sad/Sport/Uskoro-rekonstrukcija-stadiona-Karadorde.html>

BUDŽETI MOGU DA:

- povećavaju postojeće rodne neravnopravnosti;
- smanjuju postojeće rodne neravnopravnosti;
- ne menjaju situaciju.

Politike koje ne uvažavaju razlike u društvenom položaju žena i muškaraca, previđaju neravnopravnosti koje postoje i polaze od toga da svi imaju jednake potrebe i interese, kao i startne životne pozicije da ostvare svoje ciljeve, nazivamo **rodno neosetljivim ili rodno neodgovornim politikama**. Iako se pretpostavlja da javne politike, a i potrošnja javnih sredstava, donose jednaku dobrobit svima, ista politika može imati veoma različite ishode za različite grupe i različito zadovoljiti njihove potrebe. Javna potrošnja i naizgled neutralne mere mogu dodatno produbljivati tradicionalne norme koje vladaju u određenim zajednicama, a koje žene stavljaju u nepovoljniji položaj, ali mogu ih i dovoditi u pitanje i menjati ih.

Kako da obezbedimo da javne politike doprinose povećanju stepena rodne ravnopravnosti i poboljšanju položaja žena? Kako da sprečimo da javne politike imaju negativan uticaj i na žene i na muškarce?

1.3 INTEGRACIJA RODNE RAVNOPRAVNOSTI U JAVNE POLITIKE (URODNJAVANJE)

Stepen rodne ravnopravnosti ostvaren u nekom društvu zavisi od toga koliko su politike osjetljive na različite društvene pozicije žena i muškaraca i koliko doprinose promeni diskriminatorskih društvenih i kulturnih

obrazaca. Upravo stoga, da bi se promenili neravnopravni društveni odnosi, potrebno je menjati i način na koji se kreiraju i sprovode politika i budžet. To znači da je prilikom kreiranja i sprovođenja svih politika potrebno dosledno integrisati rodnu dimenziju (urodniti) u politike, tj. preispitati:

- da li politike imaju u vidu položaj žena i muškaraca u datoj oblasti;
- da li uzimaju u obzir njihove potrebe;
- kakav će uticaj njihovo sprovođenje imati na živote žena i muškaraca, kao i na živote posebnih grupa žena i muškaraca;
- da li poboljšavaju položaj žena, doprinose rodnoj ravnopravnosti i smanjuju postojeće neravnopravnosti.

Integracija rodne ravnopravnosti u javne politike ili urodnjavanje (eng. gender mainstreaming) jeste globalna strategija za ostvarivanje rodne ravnopravnosti nastala osamdesetih godina XX veka. Naime, iako su se u prethodnom periodu, u nacionalnim zakonodavstvima i međunarodnim instrumentima, formalno izjednačila prava žena i muškaraca, pokazalo se da de jure ravnopravnost nije nužno vodila i de facto jednakosti ili se barem proklamovani ciljevi nisu ostvarivali željenom brzinom. Takođe, u praksi politike i budžeti – koji su mnogo direktnije uticali na život žena i muškaraca od zakona i međunarodnih konvencija – i nadalje nisu uvažavali rodnu dimenziju problema koji su pokušavali da reše. Prilikom planiranja i sprovođenja, nisu uzimane u obzir specifične potrebe žena i muškaraca, njihov različit društveni položaj i nejednake početne pozicije, čime se nisu menjale dominantne nejednakosti između žena i muškaraca. Žene su i dalje činile većinu siromašnih, a uživanje osnovnih ljudskih prava im je često bilo uskraćeno. Isto tako, uvideli su

se i ograničeni dometi specifičnih politika čija su ciljna grupa bile isključivo žene, ukoliko su one predstavljale jedinu strategiju za poboljšanje njihovog položaja. Naime, ovi programi bili su namenjeni ograničenom broju žena, često praćeni veoma ograničenim sredstvima, tako da su dobiti imale samo korisnice tih programa, dok je za velik broj žena koje su ostajale izvan njih situacija ostajala nepromenjena.

Integracija rodne ravnopravnosti u javne politike (gender mainstreaming) je (re)organizacija, poboljšanje, razvoj i evaluacija politika, kako bi se perspektiva rodne ravnopravnosti ugradila u sve politike na svim nivoima i u svim fazama, od strane svih aktera uključenih u kreiranje politika. (Savet Evrope)

Prvo u okviru Ujedinjenih nacija, a kasnije i drugih međunarodnih organizacija, kao što su Evropska unija, Savet Evrope, Svetska banka, Međunarodni monetarni fond i druge (CE 2005:10) počinje da jača ideja da je neopodno da princip rodne ravnopravnosti bude integrisan u sve vladine politike i programe. Takođe, postaje sve jasnije da nije moguće uspešno menjati položaj žena u jednoj oblasti (npr. na tržištu rada) ukoliko se u isto vreme ne otklone prepreke u drugim oblastima (na primer: nejednak obrazovni nivo žena i muškaraca, neravnomerna podela kućnih poslova, neusklađenost porodičnog i poslovnog života).

Na ovaj način, razvijen je koncept o integrisanju rodne ravnopravnosti u sve javne politike, koji predstavlja **zahtev da sve politike u jednom društvu budu preispitane sa stanovišta rodne ravnopravnosti kako bi se omogućilo da njihovo sprovođenje doprinosi ostvarivanju ravnopravnosti**

žena i muškaraca i poboljšanju položaja žena, čime se dugoročno menjaju društvene strukture koje proizvode neravnopravnost. Ovu ideju prihvatile su brojne vlade kao dominantnu strategiju za ostvarivanje jednakih mogućnosti žena i muškaraca, usvajanjem Pekinške platforme za akciju na Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženama (1995). Platforma predstavlja globalni plan aktivnosti za ostvarivanje rodne ravnopravnosti, kojom se vlade, ali i ostali akteri pozivaju da aktivno sprovedu koncept rodne ravnopravnosti u svim politikama i programima tako što bi se – pre nego što odluke budu donete – analizirao njihov uticaj na žene i na muškarce. Unapređivanje rodne ravnopravnosti je i sastavni deo Ciljeva održivog razvoja Ujedinjenih nacija, koji predstavljaju globalnu razvojnu agendu koju su države članice usvojile u septembru 2015. godine i koja određuje smernice globalnog razvoja u periodu 2015–2030. godine.³

Evropska unija i rodna ravnopravnost

Strategija za ravnopravnost žena i muškaraca od 2010. do 2015. godine, koju je Evropska komisija usvojila u septembru 2010. godine, predstavlja radni program Evropske komisije u oblasti rodne ravnopravnosti, ali i način da se podstakne napredak i na nacionalnim nivoima zemalja članica. Strategija podrazumeva dvostruki pristup: **integraciju rodne ravnopravnosti u sve politike (gender mainstreaming) i specifične mere.** Između ostalog, u dokumentu se navodi:

Rodna ravnopravnost će biti integrisana kao sastavni deo kreiranja politika Evropske komisije, uključujući i procenu uticaja i evaluaciju procesa. (EC 2011)

³ Više o Ciljevima održivog razvoja: <http://www.undp.org/content/undp/en/home/mdgoverview.html>

Primer: Reproduktivno zdravlje mladih – uvažavanje rodne dimenzije problema jeste preduslov za ostvarivanje postavljenih ciljeva!

Zaposlene u Pokrajinskom sekretarijatu za zdravstvo, socijalnu politiku i demografiju sprovele su rodnu analizu programa „Očuvanje i unapređivanje reproduktivnog zdravlja adolescenata”, Savetovaništva za mlade u Novom Sadu. U okviru ovog programa, analizirane su delatnosti Savetovaništva za mlade Novi Sad, s ciljem da se utvrdi zastupljenost devojčica i dečaka, devojaka i mladića uključenih u program, njihov pristup aktivnostima ponuđenim ovim programom, kao i to da li je i na koji način pitanje rodne ravnopravnosti integrisano u implementaciju programa. Osnovni ciljevi programa jesu očuvanje i unapređivanje reproduktivnog zdravlja adolescenata, podizanje nivoa zdravstvene i seksualne kulture, promocija zdravih stilova života i prevencija polno prenosivih bolesti. Aktivnosti programa obuhvatale su promotivne i preventivne aktivnosti, grupni zdravstveno-vaspitni rad, individualno savetovanje, kao i lečenje i dijagnozu najčešćih poremećaja reproduktivnog zdravlja mladih i dijagnozu reproduktivnog zdravlja putem pregleda. Ciljna grupa programa jesu deca i mladi, uzrasta od 10 do 19 godina – učenici osnovnih i srednjih škola u Novom Sadu.

Situaciona analiza je pokazala da je rizično seksualno ponašanje mladih veoma rasprostranjeno: 13% mladih započinje seksualni život pre 14. godine, a više od trećine mladih ima paralelnu vezu s dva do tri partnera. Među studentskom populacijom, samo 34% koristilo je zaštitu prilikom seksualnog odnosa, a 28% stupilo je u seksualni odnos sa osobom koju je srelo prvi put. Podaci Instituta za javno zdravlje „Milan Jovanović

Batut” ukazuju na to da je u 2009. godini bilo 96 porođaja devojčica mladih od 15 godina, dok se oko 1.000 njih odlučilo na abortus. Svake godine se u Republici Srbiji registruje 16.000 trudnoća među adolescentkinjama. Istraživanja u Republici Srbiji ukazuju na činjenicu da su vodeći rizici po zdravlje mladih sve veća zloupotreba duvana, alkohola, opojnih droga, kao i saobraćajne povrede, zanemarivanje i zlostavljanje. Takođe, povećan je broj poremećaja ponašanja, bolesti zavisnosti, depresije i samoubistava, a zabeležena je i niska stopa kontraceptivne zaštite, sa sve većim porastom seksualno prenosivih infekcija. Prema podacima Instituta za javno zdravlje „Milan Jovanović Batut”, približno četiri od pet (81%) novodijagnostikovanih osoba u 2009. godini inficiralo se HIV-om prilikom seksualnog kontakta bez zaštite. Broj muškaraca inficiranih HIV-om trostruko je veći od broja inficiranih žena.

Kao rezultat rodne analize na primeru Savetovaništva za mlade iz Novog Sada, uočeno je da su dečaci/mladići daleko manje obuhvaćeni programom reproduktivnog zdravlja i da njihovo učešće u ukupnom broju adolescenata koji koriste usluge Savetovaništva za mlade u Novom Sadu u proseku iznosi oko 32%. Dodatno, broj dečaka/mladića koji učestvuju u programu opada na prelasku iz osnovne u srednju školu.

Uzroci uočenog rodnog obrasca mogu se posmatrati kao posledica vaspitnog modela i kulturoloških stereotipa. Tako se na devojke prenosi veća odgovornost za seksualno ponašanje – i njihovo, kao i ponašanje suprotnog pola. Ishodi smanjene odgovornosti i nedovoljne informisanosti dečaka jesu povećani rizici u reproduktivnom ponašanju mladih, u sferi reproduktivnog zdravlja, na polju seksualnosti i zdravih

partnerskih odnosa. Dalje, dodatni uzrok toga što su devojčice znatno više korisnici usluga jeste način regrutovanja mladih, što ukazuje na nedovoljnu rodnu senzibilisanost kada je u pitanju reproduktivno zdravlje mladih, pre svega, psihološko pedagoških službi škola, a i saradnika savetovališta.

Ukoliko se zadrži postojeće stanje, posledice mogu biti sledeće: nedovoljna informisanost dečaka o reproduktivnom zdravlju; odgovornost za reproduktivno zdravlje i seksualno odgovorno ponašanje ostaje dominantno na devojka, što bi imalo loše posledice i po njihovo zdravlje, kvalitet života, kao i kvalitet partnerskih odnosa; smanjenje odgovornosti mladića i povećani rizici u reproduktivnom ponašanju adolescenata i adolescentkinja, u sferi reproduktivnog zdravlja, na polju seksualnosti i zdravih partnerskih odnosa; povećanje rizika od polno prenosivih bolesti, kao i druge posledice po zdravlje i kvalitet života oba partnera.

Stoga, u Pokrajinskom sekretarijatu za zdravstvo, socijalnu politiku i demografiju predložili su ceo set mera kako bi se program unapredio, jer se nakon rodne analize jasno videlo da izostanak rodne perspektive onemogućava da se ostvari cilj programa i unapredi reproduktivno zdravlje devojaka i mladića, a da se sredstva za njegovo sprovođenje neefikasno troše. Mere su usmerene na povećanje procenta dečaka/mladića koji učestvuju u programu, poboljšanje nivoa znanja o rodnom aspektu reproduktivnog zdravlja među stručnjacima/stručnjakinjama iz savetovališta, kao i u stručno pedagoškim službama u školama (više o sprovedenoj analizi u Branković i dr. (ur) 2011:25-31).

1.4. ŠTA JE RODNO BUDŽETIRANJE?

Budući da se politike ne mogu sprovesti bez sredstava, neophodno je da i pitanja rodne ravnopravnosti budu dosledno integrisana u budžete, odnosno da zalaganja za rodnu ravnopravnost budu praćena i adekvatnim izdvajanjem u javnoj potrošnji.

RODNO BUDŽETIRANJE predstavlja „uvođenje principa rodne ravnopravnosti u budžetske procese. Ono podrazumeva rodno zasnovanu procenu budžeta, uključivanje rodne perspektive na svim nivoima budžetskog procesa i restrukturiranje prihoda i rashoda radi unapređivanja rodne ravnopravnosti”. (Savet Evrope)

Rodno budžetiranje omogućava:

- usmeravanje politika na konkretne korisnice i korisnike i njihove potrebe;
- kreiranje efikasnijih programa;
- svrsishodnije trošenje javnih sredstava.

Rodno odgovoran budžet jeste budžet koji uvažava rodne obrasce u društvu i u kome se izdvajaju sredstva za sprovođenje politika i programa kojima se ovi obrasci menjaju u pravcu ravnopravnijeg društva (GI 2007:3).

• **Rodno budžetiranje nisu posebni budžeti za žene i za muškarce.**

• **Rodno budžetiranje nisu ni samo posebni, specifični programi za žene.** Iako su kao mera afirmativne akcije kojom se nastoji ubrzati promena ovi programi veoma značajni, iskustvo je pokazalo da se njima ne mogu postići veće promene u pogledu rodne ravnopravnosti. Oni su s jedne strane veoma često usmereni na određenu grupu i broj žena, ne uzimajući u obzir različite mogućnosti i položaj žena iz različitih kategorija stanovništva. S druge strane, sredstva koja su namenjena tim programima u praksi su obično nedovoljna da bi se njima postigli značajniji rezultati u pogledu rodne ravnopravnosti, naročito kada se uporede s budžetima drugih programa, koji su veoma često nedostupni ženama. Stoga, posebni programi za žene ne mogu biti jedino sredstvo vlade za unapređivanje rodne ravnopravnosti, već samo dodatne mere afirmativne akcije, koje će pored sprovođenja rodnog budžetiranja doprinositi tome da se smanje postojeće neravnopravnosti.

• **Rodno budžetiranje nije ni jednaka raspodela budžetskih sredstava - 50% za žene i 50% za muškarce.** Žene i muškarci imaju različite društvene pozicije i različite potrebe, te se ne mogu tretirati na jednak način.

Primena rodnog budžetiranja trebalo bi da obezbedi da budžet i politike jedne vlade uzimaju u obzir potrebe i interese pojedinaca i pojedinki koji pripadaju različitim društvenim grupama. Stoga je za rodno budžetiranje važno da politike prepoznaju mogućnosti žena i muškaraca, ali i istovremeno da predvide neravnopravnosti koje su posledica pripadnosti određenim društvenim strukturama (rasa, etničke grupe,

životna dob, mesto stanovanja, seksualna orijentacija, rodni identitet, invaliditet).

Iako je u okviru programskog budžeta naš fokus na javnoj potrošnji, rodno budžetiranje obuhvata i druge elemente budžeta (Elson 2006:3):

1. javnu potrošnju;
2. prihode i poreski sistem;
3. makroekonomske politike;
4. donošenje odluka o budžetu.

Primer: Unapređivanje obrazovne strukture Roma i Romkinja – integrisanje rodne ravnopravnosti u projekte ne samo što umanjuje postojeće neravnopravnosti, već povećava uspešnost u ostvarivanju ciljeva!

Projekat „Inkluzija romskih učenika u srednjim školama na teritoriji AP Vojvodine” jeste četvorogodišnji projekat koji se sprovodio od 2007. godine na teritoriji AP Vojvodine. Nosilac ovog projekta bio je Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, propise, upravu i nacionalne manjine – nacionalne zajednice. Osnovni ciljevi ovog projekta jesu povećanje broja učenika romske nacionalnosti koji upisuju i završavaju srednje škole, povećanje broja učenika koji se upisuju na obrazovne profile u četvorogodišnjem trajanju i poboljšanje opšteg školskog uspeha romskih devojčica i dečaka tokom srednjoškolskog obrazovanja. U trenutku planiranja projekta, osipanje u srednjoškolskom obrazovanju romskih devojčica i dečaka iznosilo je 25%. Jedan od ciljeva jeste da se ovaj procenat smanji na 10% do kraja projekta.

Ključne aktivnosti u okviru projekta jesu: stipendiranje romskih učenika i učenica, mentorski rad sa učenicima i učenicama,

kao i saradnja s njihovim roditeljima, a sve radi postizanja rezultata koji se prvenstveno odnose na istrajavanje (smanjenje broja odustajanja) u srednjoškolskom obrazovanju i postizanje boljih rezultata (viših ocena), što bi trebalo da doprinese povećanju mogućnosti za dalje školovanje na fakultetima.

Romi u Srbiji su nacionalna zajednica s najnepovoljnijim položajem u obrazovanju, a obrazovna struktura žena je nepovoljnija u odnosu na muškarce. U Vojvodini najveći broj Romkinja starijih od 15 godina nema završen nijedan razred osnovne škole (39,3%), dok je među muškarcima najviše onih koji su završili od četiri do sedam razreda osnovne škole (32,8%). Prema podacima iz Popisa stanovništva iz 2002. godine, najveći broj Roma i Romkinja u Vojvodini je bez školske spreme (30,1%) ili ima završeno od četiri do sedam razreda osnovne škole (31%). U opštoj populaciji na teritoriji Vojvodine, procenat onih bez škole jeste 4,6%, dok je onih sa završena četiri do završenih sedam razreda 12,3%.

U okviru Nacionalne strategije za unapređivanje položaja Roma, teškoće s kojima se u obrazovanju suočavaju romske devojčice su posebno istaknute, a ogledaju se u dvostrukoj diskriminaciji - neprijateljskoj i diskriminatornoj okolini u samoj školi s jedne strane, i u okviru porodice i bliže okoline, gde se još uvek gaji patrijarhalni stav da je ženama škola nepotrebna s druge strane.

U okviru samog planiranja, projektom su jasno prepoznate neke od ključnih prepreka s kojima se romske devojčice suočavaju tokom školovanja (manja podrška porodice kada je u pitanju obrazovanje devojčica, ispisivanje devojčica iz škola zbog teške materijalne situacije, maloletnički brakovi,

nedostatak efikasnih mehanizama škole da zadrže romsku decu u obrazovanju). Na osnovu toga, predviđene su mere usmerene na konkretne probleme (rad s roditeljima, stipendije, mentorski rad nastavnika), a koje su doprinele poboljšanju obrazovnog položaja romskih učenika, posebno učenica.

Za četiri godine sprovođenja, ovim projektom obezbeđeno je 855 stipendija u AP Vojvodini. Osipanje učenika Roma u srednjim školama, pre početka projekta, iznosilo je oko 25%, a projektom je planirano da bude 10%. U školskoj 2007/08. godini osipanje je iznosilo 7.3%, u školskoj 2008/09. godini 6.4%, da bi u 2009/10. godine taj procenat dostigao vrednost od 2,9% na kraju školske godine. Procenat devojčica korisnica stipendija povećavao se svake godine (2008 - 51,8%; 2009 - 53,6%; 2010 - 53,5%). Devojčice su ostvarile nešto bolji uspeh od dečaka i u većoj meri ispunile uslove programa za dalje učešće u programu. Ciljevi projekta ispunjeni su u potpunosti, a u prilog tome idu i podaci o uspehu učenika. Tako je školske 2007/08. godine razred završilo 92,7 % učenika, školske 2008/09. godine 94%, a školske 2009/10. godine 97%. Uviđanjem specifičnih prepreka s kojima se suočavaju devojčice i preduzimanjem određenih mera, projekat je doprineo većoj uključenosti devojčica u obrazovanje i uticao pozitivno na njihovo zadržavanje u obrazovanju. Da ove mere nisu preduzete i da rodna komponenta nije integrisana, projekat ne bi bio uspešan u ostvarivanju svojih ciljeva.

1.5 ELEMENTI RODNOG BUDŽETIRANJA

Osnovni elementi rodnog budžetiranja jesu **rodna analiza budžeta i rodno osetljiva formulacija budžeta**.

Rodnom analizom budžeta utvrđuje se da li program koji se sprovodi prepoznaje potrebe žena i muškaraca u oblasti kojom se bavi, da li mere koje su planirane programom odgovaraju na ove potrebe, kako su sredstva raspoređena, kao i to da li je program uspeo da odgovori na potrebe različitih grupa žena i muškaraca.

Rodno osetljiva formulacija budžeta podrazumeva uvođenje kriterijuma rodne ravnopravnosti kao kriterijuma koji treba da prožima ciljeve i sve planirane aktivnosti u okviru sektorskih politika i shodno tome alokaciju odgovarajućih sredstava.

1.6 . RODNA ANALIZA

Preduslov za rodno budžetiranje jeste sprovođenje rodne analize delatnosti koju realizujemo i razumevanje rodne dimenzije sektora u kome delujemo. U tom smislu, rodna analiza predstavlja sastavni deo rodnog budžetiranja.

Pod rodnom analizom podrazumevamo mnoštvo metoda koje nam omogućuju da sistematično i objektivno uočimo i razumemo odnose između žena i muškaraca, njihov pristup resursima, aktivnosti koje obavljaju i ograničenja kojima se suočavaju.

Rodnom analizom politika i budžeta utvrđuje se da li one prepoznaju potrebe žena i muškaraca u oblasti kojom se bave, da li planirane mere odgovaraju na te potrebe, da li su za rešavanje ovih problema izdvojena adekvatna sredstva, kako su sredstva

raspoređena, te da li doprinose unapređivanju rodne ravnopravnosti. Analiza nije sama sebi cilj već sredstvo da se unaprede postojeće ili razviju nove politike koje bi odgovorile na potrebe i žena i muškaraca. Ona je preduslov za kreiranje smislenih i odgovornih politika koje su zasnovane na podacima. Time se i povećava kvalitet i efikasnost samih politika, sredstva se efikasnije troše, što je od naročitog značaja za društva koja raspolažu veoma ograničenim resursima, kao što je naše.

Postoji mnoštvo različitih metodologija koje su razvijene radi sistematskog sprovođenja rodne analize programa, projekata, politika ili same organizacije.

Za analizu rodni aspekata odabranih programa koje su sprovodili pokrajinski organi najčešće je korišćena metoda 4R, razvijena u Švedskoj. Ova metoda je prilagođena našem kontekstu i kada je bilo potrebno dopunjavana različitim metodama.⁴

Metoda 4R (zastupljenost, resursi, realnost, realizacija; eng. representation, resources, realia, realisation) koristi se za analizu određene delatnosti sa stanovišta rodne ravnopravnosti. Ona daje opštu sliku načina na koji se delatnost trenutno odvija i finansira, kao i promena koje je potrebno sprovesti da bi se zadovoljile različite potrebe žena i muškaraca. Ovaj metod pokušava da pruži odgovor na pitanje ko šta dobija i pod kojim uslovima i da dâ smernice kako

4 Više o korišćenoj metodologiji u: *Ka politici rodnog budžetiranja u AP Vojvodini*, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad, 2009, str. 19-30

http://www.spriv.vojvodina.gov.rs/images/dokumenti/ravnopravnost/opsti/Ka_poltici_rodnog_budzetiranja_u_Vojvodini.pdf;

takođe pogledati: *Priručnik za uvođenje principa rodne ravnopravnosti u javne politike*, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad, 2009

http://www.spriv.vojvodina.gov.rs/images/dokumenti/ravnopravnost/opsti/Prirucnik_za_uvodjenje_principa_rodne_ravnopravnost_u_javne_politike.pdf

možemo poboljšati stvari. **Rodni obrasci koje uočimo tokom analize treba da budu osnova za promišljanje kako da formulišemo viziju i nove ciljeve rada kada svoju delatnost posmatramo iz ugla rodne ravnopravnosti i da utvrdimo šta se mora promeniti ukoliko želimo da postignemo ciljeve.**

Metoda 4R obezbeđuje:

- informacije o zastupljenosti žena i muškaraca u određenom programu, sektoru ili organizaciji;
- informacije na koji način su resursi (novac, vreme, prostor, informacije) raspodeljeni između žena i muškaraca;
- uvide u dominantne rodne obrasce koji postoje i u to kako oni utiču na zastupljenost žena i muškaraca i njihov pristup resursima;
- preporuke šta je potrebno preduzeti da bi se određena delatnost unapredila sa stanovišta rodne ravnopravnosti da bi se obezbedila pravična raspodela resursa.

Šta se postiže primenom rodnog budžetiranja (Sharp 2003: 19)?

- **Podiže se svest različitih aktera o rodnom pitanjima i uticaju budžeta i politika na rodnu ravnopravnost;**
- **Povećava se odgovornost vlade izdavanjem budžetskih sredstava za sprovođenje obaveza u oblasti rodne ravnopravnosti;**
- **Promene u budžetima i politikama radi unapređivanja rodne ravnopravnosti.**

Rodno budžetiranje nastoji da unapredi:

Ravnopravnost - Budžeti i politike prilagođavaju se stvarnim potrebama žena i muškaraca, čime se unapređuje rodna ravnopravnost u društvu, što doprinosi većoj inkluzivnosti društva.

Ženska prava - Operacionalizacija instrumenata ljudskih prava (zakona, konvencija, strategija, odluka) u političke prioritete i obezbeđivanje adekvatnih sredstava neophodni su koraci u ostvarivanju ljudskih prava.

Dobru vladavinu (Good governance)

- Dobra vladavina zahteva participativni pristup prilikom kreiranja politika, tako da su zastupljene različite potrebe različitih grupa građana, uključujući i žene. Rodno budžetiranje doprinosi tome da potrebe različitih građana, uključujući i žene, budu zastupljene u kreiranju politika i da se opredeljivanjem odgovarajućih budžetskih sredstava odgovori na postojeće, ali istovremeno i na različite potrebe građana.

Efektivnost - Ukoliko posebne potrebe žena i muškaraca nisu uzete u obzir, kao i uticaji koje politike mogu imati na njih, ne samo da će politike biti isključive za polovinu korisnika, već će i budžetska sredstva biti neefikasno utrošena. Stalnom evaluacijom, dolazi se do efikasnijih politika koje u većoj meri doprinose razvoju.

Transparentnost - Povećava se odgovornost vlade, jer se rodno budžetskom analizom politika iskazuje njena opredeljenost za rodnu ravnopravnost i povećava transparentnost budžetske politike.⁵

Vidljivost neplaćenog rada - Rodnim budžetiranjem takođe postaju vidljivi ina-

⁵ Helena Hofbauer Balmori, Gender and Budgets - Overview Report, Bridge, Institute of Development Studies, February 2003, str. 17-19.

če nedovoljno priznati doprinosi žena, odnosno ukazuje se na vrednost neplaćenog ženskog rada i aktivnosti koje žene obavljaju (tzv. ekonomija nege), a koje se moraju posmatrati kao bitan faktor prilikom kreiranja i sprovođenja politika.

Ekonomska efikasnost - Neravnopravnost žena i muškaraca ima i svoje ekonomske troškove, utičući tako na održivi i prosperitetni rast. Ekonomsko osnaživanje žena utiče na povećanje produktivnosti, unapređuje ljudske resurse i zdravlje. Neravnopravnost može uticati i na dugoročne makroekonomske ciljeve, smanjenjem opšteg nivoa obrazovanja i produktivnosti.

1.7 PREDUSLOVI I PRINCIPI ZA RODNO BUDŽETIRANJE

Glavni preduslovi i principi za rodno bužetiranje⁶ jesu sledeći.

Politička volja - kao ključni preduslov za pokretanje i uspeh rodno budžetskih inicijativa;

Razumevanje rodne (ne)ravnopravnosti - uviđanje da neravnopravnost postoji, razumevanje na koji način se neravnopravnost prenosi u društvu, i u vladinim institucijama i delatnostima;

Odgovornost - preuzimanje odgovornosti za preuzete obaveze kako državne, tako i međunarodne, u vezi sa uvođenjem rodne ravnopravnosti u javne politike uopšte, naročito kada je rodno budžetiranje u pitanju;

Ljudski i finansijski resursi - za sprovođenje neophodnih analiza, koordinaciju i iz-

gradnju kapaciteta; za obezbeđivanje ovih resursa neophodna je aktivna posvećenost na visokom političkom nivou;

Koordinacija - da bi se prikupili i razmenili podaci i održao stalan protok informacija između svih uključenih aktera, koordinacija tokom budžetskog procesa jeste od ključnog značaja za rodno budžetiranje;

Podaci razvrstani po polu - predstavljaju ključan preduslov za rodno budžetiranje i neophodnu osnovu za procenu rodno uticaja politika uopšte;

Transparentnost, partnerstvo i saradnja - predstavljaju vodeće principe za uspešno rodno budžetiranje; rodno budžetiranje zahteva partnerstvo između eksperata/ekspertkinja za budžet i za rodnu ravnopravnost, kao i zastupljenost žena i muškaraca u svim fazama; partnerstva takođe obuhvataju i aktere izvan vlade, uključujući organizacije civilnog društva i eksterne eksperte/ekspertkinje;

Posvećenost administracije - odgovornost za konkretan rad je na državnim službenicima/ama na različitim nivoima hijerarhije;

1.8 RODNO BUDŽETSKE INICIJATIVE

Prve rodno budžetske inicijative pojavile su se u Australiji polovinom osamdesetih godina, a sprovodila ih je Australijska federalna vlada kao deo strategije uvođenja rodne ravnopravnosti u javne politike. Ova inicijativa pokazala je da je budžet osnovni instrument za postizanje rodne ravnopravnosti, kao i to koliko on utiče na rodne odnose u društvu. Među rane rodno budžetske inicijative svrstavaju se i inicijativa Britanske ženske grupe za budžet (The

⁶ Gender budgeting, Final report of the Group of specialists on gender budgeting (EG-S-GB), Directorate General of Human Rights, Council of Europe, 2005, str. 11-16; Gender budgeting: practical implementation, Handbook, Directorate General of Human Rights, Council of Europe, 2009, str. 12-13.

British Women's Budget Group), sačinjena od eksperata/ekspertkinja sa univerziteta i iz nevladinih organizacija, a koja je 1989. godine kritički preispitivala uticaj poreske politike na žene, kao i inicijativa Ženske međunarodne lige za mir i slobodu (*Women's International League for Peace and Freedom*) iz Kanade čiji je fokus bio na analizi rashoda u oblasti trgovine i odbrane. Jedna od najznačajnijih inicijativa sprovedena je u Južnoafričkoj Republici nakon prvih demokratskih izbora 1995. godine.

Međunarodno prihvatanje ove inicijative dogodilo se 1995. godine, kada su Ujedinjene nacije u Platformi za akciju preporučile da **vlade treba da nastoje da sistematski preispituju kakve koristi žene imaju od javne potrošnje; da prilagode budžete tako da obezbede ravnopravan pristup potrošnji javnog sektora.**

1.9 PRIMERI RODNO BUDŽETSKIH INICIJATIVA U EVROPSKIM ZEMLJAMA⁷

1.9.1 Austrija

Austrijsko Ministarstvo finansija 2002. godine preuzelo je prve korake ka rodnom budžetiranju, tako što je sprovedo rodnu analizu poreza na prihod. Rodno budžetiranje je izmenama Zakona o budžetu 2005. godine uvedeno kao sredstvo za uključivanje rodni pitanja. Ovim je započeta sveobuhvatna budžetska reforma u Austriji, u okviru koje je rodno budžetiranje integrisano kao ključni element i primenjuje se

⁷ Primeri su pripremljeni na osnovu prikaza studija slučajeva u knjizi „Rodno odgovorno budžetiranje Udžbenik za univerzitete” u izdanju IKD „UNIVERSITY PRESS - MAGISTRAT izdanja”, Sarajevo (2013), http://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/GRB_UNW.pdf

za svaki zakon o budžetu od 2013. godine. U objašnjenju relevantnih nacrtu budžeta, postoji poglavlje o „Rodnim aspektima budžeta” za svako ministarstvo, u kojem su predstavljene odabrane rodne analize. U prvoj fazi, svako ministarstvo je trebalo da analizira rodni uticaj jedne kategorije svojih budžetskih alokacija. Ministarstvo zdravlja i pitanja žena bilo je prvo koje je uspostavilo radnu grupu za rodno budžetiranje kao deo procesa integrisanja rodni pitanja, te je započelo pilot-analizu potrošnje u domenu politike o lekovima.

Od 2013. godine, austrijski savezni budžet sistematski definiše koje ministarstvo dobija koje resurse i istovremeno objavljuje koji će rezultati biti postignuti u odgovarajućem ministarstvu u datoj budžetskoj godini, a savezna ministarstva obavezna su da ostvaruju ravnopravnost žena i muškaraca, jer je to jedan od principa u upravljanju budžetom savezne javne uprave. Savezni zakon o budžetu iz 2013. godine sadrži detaljne propise o upravi koja je orijentisana ka učinku, uključujući razmatranje cilja istinske ravnopravnosti žena i muškaraca. Planira se da aspekti rodne ravnopravnosti postanu eksplicitan faktor u celokupnom ciklusu upravljanja – od planiranja preko realizacije do evaluacije. Dodatno, zahvaljujući opisu realizovanih i očekivanih rezultata, donosiocima odluka i građanima pruža se više informacija o prioritetima svakog ministarstva u datoj godini.

Sam proces rodno budžetiranja počinje određivanjem ciljeva u oblasti rodne ravnopravnosti i indikatora za merenje uspeha u ostvarivanju cilja. Nakon toga, sledi analiza efekata tekuće raspodele budžeta na žene i muškarace ili specifične grupe žena i muškaraca. U ovom sistemu ministarstvo finansija ima ključnu ulogu, jer postavlja

formalne standarde za predstavljanje ciljeva budžeta u pogledu učinka. Ishode i rezultate za svako ministarstvo definišu sama ministarstva. Federalna kancelarija prati realizaciju i pomaže ministarstvima u definisanju ishoda i rezultata, a revizorski sud ocenjuje realizovane rezultate i o tome izveštava savezni parlament i javnost.⁸

Politička obaveza sprovođenja rodnog budžetiranja posebno je istaknuta izmenom i dopunom austrijskog ustava (član 13.), koji je na snazi od 2009. godine, a koji kaže da „savezna država, federalne jedinice i opštine moraju imati kao cilj postizanje stvarne jednakosti između žena i muškaraca u budžetskim procesima”. Ovim je Austrija postala prva zemlja koja je u ustav ugradila rodno budžetiranje i učinila ga obavezujućim za sve organe javne uprave.

Pored aktivnosti na saveznom nivou, na lokalnom nivou takođe postoje dobri primeri koji su započeti i pre gorenavedenih izmena ustava. Tako, na primer, u Beču od 2005. godine deluju predstavnici za rodni budžet, a od avgusta 2005. godine svi budžetski dokumenti toga grada uključuju rodnu komponentu.

1.9.2 Španija

Inicijativa za uvođenje rodnog budžetiranja u Španiji nije pokrenuta na centralnom, nego na regionalnom nivou vlasti. Naime, Baskijska vlada 2001. godine, uz podršku ženskog instituta Emakunde, pokušala je da uvede rodnu perspektivu u budžet na svim nivoima uprave. Inicijativa je obuhvatila rodnu analizu potrošnje odabranih programa u ministarstvima nadležnih za

⁸ Na osnovu Međuministarske radne grupe o integrisanju rodniha pitanja, raspoloživa informacija na <http://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=46719> poslednji put pregledano 1. septembra 2013. godine.

kulturu, industriju, trgovinu i komercijalne poslove, unutrašnje poslove, prostorni razvoj i životnu sredinu, zdravstvo i transport i javne radove. Cilj rodne analize bio je da se istraži uticaj programa na rodnu ravnopravnost i da se definišu preporuke kojima će se ispraviti otkrivene nejednakosti. Metoda se sastoji od raspodele javnih resursa na muškarce i žene u svakom programu, obračunom jediničnog troška pružene usluge i njenim množenjem s jedinicama koje koristi svaka grupa.

Pored ovoga, Vlada regije Kordoba u Andaluziji takođe je sprovela rodno budžetsku inicijativu koja se sastojala od nekoliko koraka. Prvi korak bio je podizanje svesti službenika, ženskih NVO i lokalnih istraživača učešćem u dvodnevnoj radionici. Drugi korak podrazumevao je razvoj metodologije kojom će se sprovesti rodno budžetiranje. Treći korak bio je institucionalizacija prakse rodnog budžetiranja. Ova inicijativa kontinuirano se sprovodi već deset godina. Radna metodologija „G+” koju je razvilo ministarstvo finansija i javne uprave s regionalnom Vladom Andaluzije, fokusirano je na budžetske programe s najvećim ovlašćenjima, odgovornostima i kapacitetom za postizanje rodne ravnopravnosti. Specifični ciljevi programa G+ jesu:

- 1) postizanje promene kulture unutar organizacija, čime se omogućava integrisanje roda u njene mere;
- 2) definisanje alata i metodologija za analizu rodnog uticaja budžetskih programa;
- 3) razvoj jednostavnih strategija za merenje rodnih uticaja budžetskih programa;
- 4) priprema metodologije za efikasno uključivanje rodne perspektive u svakodnevno upravljanje.

Istraživanja o rezultatima inicijativa za uvođenje rodnog budžetiranja u Španiji pokazuju da je decentralizovani sistem omogućio da neke regije ostvare napredak u uvođenju rodne ravnopravnost u svoje politike pre vlade na državnom nivou. Takođe, iskustva ukazuju na potrebu postojanja rodno razvrstanih podataka čiji nedostatak može značajno uticati na rodno odgovorno budžetiranje. Kao slabost baskijske inicijative, ističu se nedovoljno znanje uprave o krajnjim korisnicima mera i način korišćenja dodeljenih sredstava. S druge strane, baskijsko iskustvo pokazuje da preporuke nastale iz rodne analize budžeta ne zahtevaju nužno izdvajanje više sredstava, već ujednačeniji pristup sredstvima i dalja istraživanja rodnih uticaja programa. Andaluzijska iskustva pokazuju da su kao rezultat rodne analize budžeta ukupni rashodi u budžetu smanjeni za 1,4%, dok su rashodi na prioritetne programe rodne ravnopravnosti povećani za 2,7%. Nedostatak koji je primećen odnosi se na nedovoljno učešće civilnog društva tokom rodnog budžetiranja.

1.9.3 Ujedinjeno Kraljevstvo

Prve aktivnosti na rodnom budžetu inicirala je 1989. godine Ženska grupa za budžet. Grupa je javno komentarisala efekte javne potrošnje tokom vlade Margaret Tačer, posebno se usmeravajući na analizu dva projekta koji su pružali obuku i podršku zapošljavanju muškarcima i ženama: projekat

New Deal za samohrane roditelje i inicijativa *New Deal 25+*. Rodna analiza navedenih programa otkrila je da samo 8% finansija za ove programe ide samohranim roditeljima, od kojih su 95% žene, dok 57% sredstava ide mladim ljudima, među kojima je bilo samo 27% žena. Podaci koji su proizašli iz analize omogućili su da Ženska grupa za budžet utiče na vladinu politiku.

Analiza Ženske grupe za budžet koja je doprinela razvoju rodnog budžetiranja na globalnom nivou bila je analiza uticaja jedne vrste socijalne pomoći na rodnu ravnopravnost (Working Families Tax Credit - vrsta socijalnog davanja u Ujedinjenom Kraljevstvu za zaposlene s niskim primanjima). Analiza je obuhvatala faktore kao što su pojedinačni prihod muškaraca i žena; prihod domaćinstva; pregovaračku moć i raspodelu sredstava unutar domaćinstava; podsticaje na tržištu rada i sposobnosti muškaraca i žena da ostvare prosperitet u budućnosti, ukoliko se promene okolnosti u njihovom domaćinstvu. Ova analiza ističe da efekti bilo kojeg podsticaja za zapošljavanje treba da budu podjednako usmereni na muškarce i žene, tako da se rad isplati podjednako za oba pola i da se podstakne ravnomerna podela porodičnih i poslovnih obaveza. Rezultati ovakve dubinske rodne analize proizveli su nekoliko promena u politikama, među kojima je i davanje parovima mogućnost izbora ko će primati pomoć i uzimanja u obzir staranja o članovima porodice, uz formalno zaposlenje kao osnov za zahtevanje punog iznosa ovog vida socijalnog davanja.

2. DOSADAŠNJA ISKUSTVA

U RODNOM BUDŽETIRANJU

U OKVIRU POKRAJINSKE VLADE

U prethodnom periodu, u Republici Srbiji i AP Vojvodini pokrenuto je nekoliko rodno budžetskih inicijativa na različitim nivoima vlasti i u različitim periodima. Inicijative su sprovodili republički, pokrajinski organi i organi lokalnih samouprava, kao i nevladine organizacije. Tokom sprovođenja ovih pilot-projekata, stečena su značajna iskustva u rodnoj analizi javnih politika, razvijane su metodologije za rodne analize i građeni kapaciteti uprave za rodno budžetiranje, čime je uspostavljena dobra osnova za dalji rad u ovom domenu.

Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova 2008. godine, projektom „Ka politici rodno budžetiranja u AP Vojvodini”, pokrenuo je inicijativu da se aspekt rodne ravnopravnosti putem rodno budžetiranja integriše u delatnost pokrajinskih organa. Od samog početka, projekat podržava Agencija Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i unapređivanje položaja žena (UN Women). Pokretanje ove inicijative predstavljalo je jedinstvenu praksu – ne samo u Republici Srbiji, već i na području jugoistočne Evrope – da zaposleni u jednom vladinom telu nastoje da utvrde efekte politika koje sprovode državne institucije na žene i muškarce, kao i da pronađu načine kojima bi se obez-

bedilo da redovne delatnosti državnih organa doprinose rodnoj ravnopravnosti.

Navodimo najvažnija dostignuća u AP Vojvodini od 2008. godine do danas.

- Zaposleni u Pokrajinskom sekretarijatu za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova prošli su osnovnu i naprednu edukaciju o rodnoj analizi, analizirali su sedam programa u oblasti zapošljavanja, koje su sprovodile različite pokrajinske institucije (PS za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Garancijski fond AP Vojvodine, Fond za razvoj AP Vojvodine i Kancelarija za inkluziju Roma) i izradili su preporuke za unapređivanje svakog pojedinačnog programa, kako bi u najvećoj mogućoj meri uspele da odgovore na potrebe žena i muškaraca, a posebno žena i muškaraca iz ranjivih grupa (2008/2009).
- Razvijene su preporuke za kreiranje rodno osetljivih javnih politika (2009).
- Preveden je na srpski jezik Priručnik za uvođenje principa rodne ravnopravnosti u javne politike - Praktične metode švedskog Komiteta za podršku uvođenju principa rodne ravnopravnosti (2009).
- Objavljena je publikacija „Ka politici rodno budžetiranja u AP Vojvodini”, koja sadrži rodne analize programa zapošljavanja

i samozapošljavanja, metodologiju rodne analize i preporuke za kreiranje rodno osetljivih politika (2009).

- Pokrajinska vlada, u avgustu 2009. godine, nakon razmatranja Informacije o sprovođenju projekta „Ka politici rodnog budžetiranja u AP Vojvodini”, donela je zaključak kojim se:

1. zadužuju pokrajinski organi da preduzmu aktivnosti na uvođenju principa rodne ravnopravnosti u sve strategije, programe, projekte i druge aktivnosti koje sprovode;

2. zadužuju pokrajinski organi da sve podatke o korisnicima/korisnicama svojih programa razvrstavaju po polu;

3. zadužuje Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova da u – skladu sa Ustavom Republike Srbije, kojim država jemči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti, Odlukom o ravnopravnosti polova i Nacionalnom strategijom za poboljšanje položaja žena i ostvarivanje rodne ravnopravnosti – izradi strategiju za uvođenje principa rodne ravnopravnosti u delatnosti pokrajinskih organa, kako bi ovaj pristup postao redovna praksa pokrajinskih organa, kao i da obezbedi neophodnu stručnu pomoć i podršku ostalim pokrajinskim organima.

- Sprovedena je obuka o rodnom budžetiranju za poslanike/ce Skupštine AP Vojvodine, kao i za zamenike/ce i pomoćnike/ce pokrajinskih organa uprave, čime je povećano njihovo razumevanje značaja rodnog budžetiranja (2009).

- Zaposleni u izabranim sekretarijatima prošli su obuku o rodnoj analizi i pripremanju analize četiri programa iz oblasti so-

cialne inkluzije, zdravstva i obrazovanja koji se finansiraju iz budžeta AP Vojvodine sa stanovišta njihovog doprinosa rodnoj ravnopravnosti s preporukama za njihovo unapređivanje (2010/2011).

- Objavljena je publikacija „Rodno budžetiranje u državnoj upravi – Iskustva Vlade AP Vojvodine” (2011).

- Zaposleni u Sektoru za ravnopravnost polova Pokrajinskog sekretarijata za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova pružili su stručnu podršku u definisanju rodno osetljivih indikatora u okviru pripreme programskog budžeta (2014).

- *U budžetu AP Vojvodine za 2015. godinu, u okviru prelaska na programski model budžeta, pokušali smo da se definisanjem rodni indikatora rodna analiza uvede u budžetski proces. Ovo je prvi pokušaj ove vrste u Republici Srbiji i predstavlja značajan korak unapred u integrisanju rodne ravnopravnosti u budžetske procese (2014).*

- Sprovedena je serija osnovnih jednodnevnih treninga za jačanje kapaciteta sekretarijata i drugih pokrajinskih korisnika budžeta da u kontekstu programskog budžetiranja na praktičan način formulišu rodno osetljive ciljeve i indikatore programa (2015).

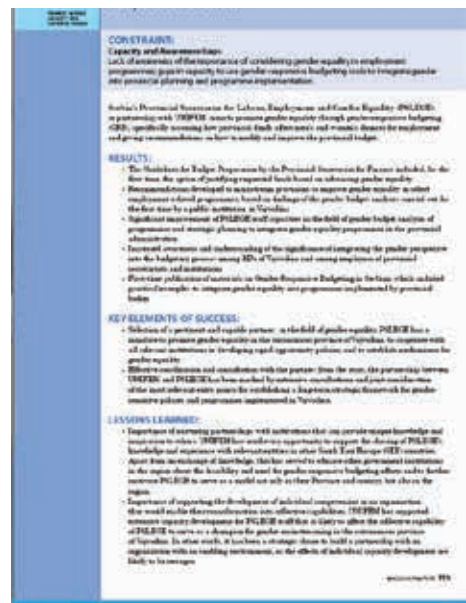
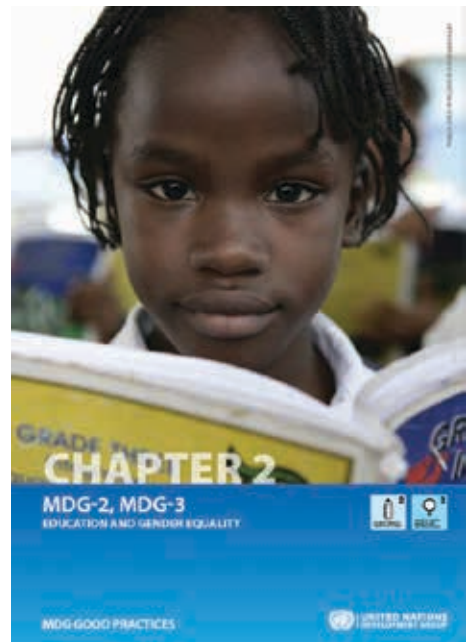
Zbog postignutih rezultata i pokretanja procesa kojim bi se uspostavila redovna praksa da država procenjuje rodni uticaj svojih politika, Ujedinjene nacije prepoznale su projekat „Ka politici rodnog budžetiranja” kao primer dobre prakse i kao takav uvršten je u globalnu zbirku dobrih praksi u ostvarivanju Milenijumskih ciljeva razvoja,¹ kao jedini primer ne samo iz Srbije, već i iz celog regiona.

¹ http://mdgnet.undg.org/ext/MDG-Good-Practices/GP_chapter2_education.pdf, strana 153.

Pravni i strateški okvir rodnog budžetiranja

- **Ustav Republike Srbije** - po kome „država jemči ravnopravnost žena i muškaraca i sprovodi politiku jednakih mogućnosti” (član 15);
- **Zakon o ravnopravnosti polova;**
- **Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti** - predviđa uvođenje principa rodne ravnopravnosti u planiranje i izvršavanje budžeta. Ističe se činjenica da metod rodnog budžetiranja predstavlja suštinski doprinos politici jednakih mogućnosti, jer način raspodele sredstava i javne potrošnje ima različit učinak na muškarce i na žene;
- **Statut Autonomne pokrajine Vojvodine** - po kome se AP Vojvodina stara o ostvarivanju ravnopravnosti žena i muškaraca, u skladu sa zakonom (član 8);
- **Odluka o ravnopravnosti polova;**
- **Strategija reforme i razvoja pokrajinske uprave** - koja predviđa *promovisanje koncepta rodne ravnopravnosti i njegovo uvođenje u sve oblasti rada pokrajinskih organa uprave i sve sfere javnog i političkog života u autonomnoj pokrajini.*

Istovremeno, ova inicijativa je u skladu sa obavezama Republike Srbije, koje proizlaze iz međunarodnih dokumenata (**Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Pekinška platforma za akciju**), kao i standarda Evropske unije (**Strategija za ravnopravnost žena i muškaraca od 2010. do 2015. godine**) i Saveta Evrope.

3. PROGRAMSKI BUDŽET¹

U Republici Srbiji, u okviru šireg procesa reformi javnih finansija, prešlo se na programski budžet. Zakonom o budžetskom sistemu, počevši od 2015. godine, svi budžetski korisnici su u obavezi da svoj budžet u celosti iskažu po programskom modelu. Prvi koraci u prelasku na programski budžet u okviru pokrajinske uprave usledili su prilikom izrade budžeta za 2015. godinu.

Osnovne ideje uvođenja programskog budžeta jesu da se omogući efikasnije i racionalnije upravljanje javnim prihodima, poveća odgovornost budžetskih korisnika, unapredi planiranje javne potrošnje, učvrsti veza između strateških ciljeva javnih politika i budžeta, kao i da se poveća transparentnost javne potrošnje.

Pored toga, programski budžet omogućava da se prevaziđu osnovni nedostaci linijskog budžeta koji²:

- pruža informacije o utrošenim sredstvima – za koje namene se troše (vrsta troška), ali ne i o efektima trošenja, o misiji, ciljevima i efektima programa;

¹ Poglavlje o programskom budžetu preuzeto je iz publikacije Ministarstva finansija - Uputstvo za izradu programskog budžeta

<http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/budzetski%20korisnici/2014/Uputstvo%20za%20izradu%20programskog%20budzeta.pdf>

² Na osnovu prezentacija Programsko budžetiranje i strateško/akciono planiranje, Stalna konferencija gradova i opština, 2014.

- pokazuje koja organizaciona jedinica unutar države ima pravo da troši budžetska sredstva, ali ne pruža informacije o tome da li su potrebe zadovoljene, da li su korisnici zadovoljni, kao i o tome da li je utrošeno više sredstava nego što je bilo potrebno;

- podstiče neracionalnost u potrošnji prilikom planiranja za svaku narednu godinu, a osnovni pristup jeste uvećanje početne osnove.

Da bi prevazišao ove nedostatke, programski budžet nastoji da prikaže:

- u koje konkretne svrhe se sredstva troše;
- na koji način je takva potrošnja povezana sa srednjoročnim ciljevima;
- kakvi rezultati se ostvaruju.

3.1 Struktura programskog budžeta

Programska struktura budžeta utvrđuje se u skladu sa hijerarhijskim funkcijama države, ciljevima vlade, odnosno nadležnostima i ciljevima korisnika budžeta. Sektori u kojima deluju budžetski korisnici predstavljaju osnovu za planiranje i upravljanje sektorskim politikama i budžetom, kao i okvir za utvrđivanje strateških prioriteta i ciljeva. Veza između sektora i nižih nivoa program-

ske strukture (programa, programskih aktivnosti i projekata) omogućuje analizu aktivnosti korisnika na svim nivoima vlasti, koje doprinose realizaciji sektorskih politika.

Programsku strukturu korisnika budžeta čine tri programske kategorije kojima se grupišu rashodi i izdaci:

- **program;**
- **programska aktivnost;**
- **projekat.**

Ove programske kategorije raspoređene su u dva hijerarhijska nivoa. Na višem nivou su programi, a na nižem su programske aktivnosti i projekti koji im pripadaju.

Program predstavlja skup mera koje korisnici budžeta sprovode u skladu sa svojim ključnim nadležnostima i utvrđenim srednjoročnim ciljevima. Program se sastoji od nezavisnih, ali tesno povezanih komponenta – programskih aktivnosti i/ili projekata. Alokacija sredstava opredeljenih za program vrši se apriorijacijama u pogledu programskih aktivnosti i projekata u okviru programa. Program koji nije vremenski ograničen mogu da utvrđuju i sprovode više korisnika budžeta.

Programska aktivnost jeste tekuća delatnost korisnika budžeta, čijim sprovođenjem se doprinosi postizanju ciljeva programa. Programske aktivnosti utvrđuju se na osnovu njegovih uže definisanih nadležnosti. Programska aktivnost mora biti deo programa, nije vremenski ograničena i sprovodi je samo jedan korisnik budžeta.

Projekat je vremenski ograničen poslovni poduhvat korisnika budžeta, čijim sprovođenjem se doprinosi postizanju ciljeva programa. Može se odnositi na kapitalno ulaganje, unapređivanje procedure u javnoj

administraciji, usavršavanje državnih službenika i slične poduhvate koji doprinose kvalitetnijem pružanju javnih usluga. Takođe, projekti mogu predstavljati kratkoročni instrument utvrđene javne politike.

Svi programi, programske aktivnosti i projekti sastoje se iz sledećih elemenata:

Naziv programa, programske aktivnosti ili projekta treba da bude kratak, informativan i da direktno ukazuje na aktivnosti koje se njima sprovode.

Svrha programa, programske aktivnosti ili projekta iskazuje se opisom opštih društvenih i/ili ekonomskih efekata koji treba da se postignu na duži rok. Taj opis treba da bude kratak, relevantan i uopšten, a ne specifičan. Svrha ne mora da bude direktno merljiva. Najbolje bi bilo da ista svrha važi za sve vreme sprovođenja programa, programske aktivnosti, odnosno projekta.

Osnov programa uključuje informacije o pravnom osnovu, srednjoročnom planu i/ili strategiji na osnovu kojih su utvrđeni ciljevi programa i programskih aktivnosti i projekata koji mu pripadaju.

Opis programa, programske aktivnosti ili projekta uključuje obrazloženje ključnih aktivnosti i usluga koje se sprovode, odnosno pružaju.

Cilj programa je specifičan društveni ili ekonomski efekat – krajnji ishod koji treba ostvariti u srednjem roku (3–5 god.) sprovođenjem mera u okviru programa. Osim mera korisnika budžeta, na ostvarenje cilja programa mogu uticati i drugi faktori. Cilj programa je u skladu sa srednjoročnim planom i/ili strateškim dokumentima budžetskih korisnika, kao i sa odgovarajućim sektorskim strategijama. Kad god je to moguće, treba da bude kvantitativno izražen.

Cilj programske aktivnosti ili projekta

može se odnositi na krajnji ishod (određeni društveni ili ekonomski efekat), ali i na neposredne izlazne rezultate koji se ostvaruju sprovođenjem programske aktivnosti ili projekta u kratkoročnom (1–2 god.) ili u srednjoročnom periodu (3–5 god.). Izlazni rezultati jesu proizvodi ili usluge koje pružaju korisnici budžeta, koje su relevantne za postizanje krajnjih ishoda programske aktivnosti ili projekta. U praksi, većinu izlaznih rezultata predstavljaju usluge koje korisnik budžeta pruža građanima i privredi, kao i usluge koje pruža drugim korisnicima budžeta ili državnom sektoru u celini.

Primenom **indikatora učinka**, obezbeđuju se informacije o efektivnosti i efikasnosti programa, programskih aktivnosti i projekata. Indikatori učinka utvrđuju se za ciljeve, odnosno oni izražavaju ciljeve na operativno merljiv način. Cilj je izraz onoga što se nastoji postići, dok se indikatorom učinka meri, tj. utvrđuje da li se cilj postiže. Razlikuju se dve vrste indikatora učinka: indikatori ishoda i indikatori izlaznih rezultata.

Primenom **indikatora ishoda**, obezbeđuju se informacije o krajnjem dostignuću programa, programske aktivnosti ili projekta, tj. o ostvarenoj društvenoj ili ekonomskoj promeni. Oni su posebno značajni za strateško planiranje, usmeravanje budžetskih sredstava i upravljanje javnim politikama, a istovremeno rezultati koje mere jesu oni koji su od najvećeg interesa za širu javnost.

Primenom **indikatora izlaznog rezultata**, obezbeđuju se informacije o neposrednim proizvodima i uslugama koji su pruženi

sprovođenjem programske aktivnosti ili projekta. Indikatori izlaznog rezultata najčešće mere kvantitet, kvalitet ili efikasnost pružanja javne usluge.

Kao što je već rečeno, programski budžet u fokus stavlja učinak mera finansiranih iz budžeta korisnika, tj. na efektivnost (mere u kojoj se određenim aktivnostima postiže željeni ishod) i efikasnost (postizanje željenog ishoda uz optimalan utrošak resursa).

Da bi se izmerio učinak potrošnje, potrebno je:

- 1) da su utvrđeni programska struktura i ciljevi korisnika budžeta;
- 2) da su odabrani odgovarajući indikatori učinka;
- 3) da je sproveden monitoring;
- 4) da je sprovedena evaluacija.

Indikatori učinka nam omogućavaju da merimo ostvarenje ciljeva. Indikatori moraju da budu takvi da omogućavaju lako merenje ostvarenih rezultata, da budu relevantni i da koriste rukovodiocima programa u upravljanju učinkom.

Za primenu indikatora učinka potrebno je utvrditi: baznu (postojeću) vrednost ciljne vrednosti za tri godine, kao i izvor verifikacije ostvarenih vrednosti. Ciljne vrednosti treba da budu realne i ostvarljive, ali i takve da njihovo ostvarenje istovremeno predstavlja i određeni izazov. Utvrđuju se na osnovu postojećeg stanja (bazne vrednosti) i realne procene onoga što se može ostvariti u određenom periodu, utroškom opredeljenog iznosa.

Monitoring

Monitoring je neprekidan proces u nadležnosti korisnika budžeta, tokom kog se prikupljaju i pružaju informacije o tome kako se *program, programska aktivnost ili projekat* sprovode imajući u vidu očekivane rezultate.

Monitoring kao proces uključuje izveštavanje o postignutim vrednostima koje su izmerene utvrđenim indikatorima i obrazloženje odstupanja od utvrđene ciljne vrednosti.

Evaluacija postignutog

Da bi se sproveda evaluacija uspešnosti *programa, programske aktivnosti ili projekta*, potrebno je analizirati vrednosti koje su izmerene na osnovu indikatora učinka, kao i relevantnost mera koje se sprovode da bi se utvrđeni ciljevi postigli. Ta analiza će pokazati da li je potrebno promeniti neke mere, prekinuti ih ili sprovesti neke nove koje će više doprineti postizanju određenog cilja.

Evaluacija programa, programske aktivnosti ili projekta podrazumeva:

- 1) analizu koju sprovodi korisnik budžeta sam za svoje potrebe;
- 2) sveobuhvatnu *cost-benefit* analizu koju periodično sprovodi spoljni nezavisni subjekat.

Na taj način, otklanja se eventualna subjektivnost korisnika u evaluaciji efektivnosti i efikasnosti, odnosno uspeha *programa, programske aktivnosti ili projekta*.

U Republici Srbiji i AP Vojvodini je prelaskom na programski budžet započeto uvođenje rodnog budžetiranja!

Prilikom pripreme budžeta za 2015. godinu, već su preduzeti koraci ka uvođenju rodnog budžetiranja u programski budžet. Tokom izrade budžeta Republike Srbije i AP Vojvodine za 2015. godinu učinjen je pokušaj da se pruži pregled rodnog osetljivih indikatora po programima, programskim aktivnostima odnosno projektima kao preduslova za rodnog analizu budžeta. U Pokrajinskoj skupštinskoj odluci o Budžetu AP Vojvodine dat je Pregled rodnog definisanih indikatora u programskoj strukturi Budžeta APV za 2015. godinu.

Prilikom izrade budžeta za 2016. godinu preduzeti su i naredni koraci u daljem integrisanju rodnog budžetiranja u programsku strukturu budžeta.

U Uputstvu za pripremu budžeta Republike Srbije za 2016. godinu¹ kaže se da „Ministarstvo finansija podržava inicijativu za uvođenje rodnog odgovornog budžetiranja, unutar reforme javnih finansija kroz uvođenje programskog budžeta. Rad na uvođenju rodnog odgovornog budžetiranja je započeo 2015. godine, kroz pripremu budžetskog plana za 2016. godinu, sa projekcijama za 2017. i 2018. godinu. Na osnovu predloga Ministarstva finansija i Koordinacionog tela za rodnog ravnopravnost Vlade Republike Srbije, 28 direktnih budžetskih korisnika čine prvu grupu budžetskih korisnika koji uvode elemente rodnog odgovornog budžetiranja u svoje predloge finansijskih planova za 2016. godinu, sa projekcijama za naredne dve fiskalne godine, tako što će **formulisati, u okviru jednog progra-**

1 Uputstvo za pripremu budžeta Republike Srbije za 2016. godinu i projekcija za 2017. i 2018. godinu. (<http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/budžetski%20korisnici/2016/Uputstvo%20za%20pripremu%20budžeta%202016.pdf>)

ma ili programske aktivnosti, najmanje jedan cilj i indikator koji doprinose unapređenju ravnopravnosti između žena i muškaraca i razvrstati indikatore koji se odnose na žene i muškarce. Potrebno je ukratko opisati koristi programa za žene i muškarce (ako je moguće predstavite sadašnje podatke o ženskim i muškim korisnicima). U slučaju kada podaci koji su potrebni za rodnu analizu nisu dostupni, navesti da će 2016. godina poslužiti za prikupljanje početnih podataka”.

Pored toga, u Uputstvu za pripremu budžeta AP Vojvodine za 2016. godinu² u delu koji se odnosi na sadržinu finansijskog plana, navodi se da obrazloženje obuhvata i **rodnu analizu rashoda i izdataka koja sadrži:**

² Uputstvo za pripremu budžeta Autonomne pokrajine Vojvodine za 2016. godinu i projekcija za 2017. i 2018. godinu.
(http://www.psf.vojvodina.gov.rs/Budzet_dok.htm)

- Pregled definisanih rodno osetljivih indikatora po programima, programskim aktivnostima odnosno projektima (prilikom definisanja rodnog indikatora u programskom budžetu, u polju namenjenom za unos naziva indikatora, treba najpre navesti reči: „Rodni indikator” pa u nastavku definisati naziv. Navedeno je potrebno radi lakše rodne analize budžeta);

- Opis rodne analize, koji treba da opiše potrebu i opravdanost planiranja sredstava za smanjenje uočenih rodnih dispariteta. Navesti rodne analize koje su sprovedene, kao i analize i podatke koji će se tokom sprovođenja aktivnosti ili projekta prikupljati radi omogućavanja osnove za kreiranje rodno orijentisanih politika.

4. METODOLOGIJA ZA UVOĐENJE RODNOG BUDŽETIRANJA U PROGRAMSKI BUDŽET

U ovom poglavlju predstavljamo metodologiju za uvođenje rodnog budžetiranja u programsku strukturu budžeta. Metodologija koja sledi jeste kombinacija metodologije za rodnu analizu programa koju su zaposleni u Pokrajinskom sekretarijatu za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova razvili u ranijim fazama ove inicijative s metodologijom za integrisanje rodne dimenzije u programski budžet koju je razvila ekspertkinja Elizabeta Klacer, u okviru saradnje s pomenutim sekretarijatom tokom 2015. godine. Metodologija je dodatno prilagođena programskoj strukturi budžeta, koja je obavezna za budžetske korisnike u Republici Srbiji.

Upotreba ove metodologije treba da omogućiti da rodna ravnopravnost postane sastavni deo redovnog budžetskog ciklusa i da rodna perspektiva bude dosledno integrisana u sve elemente programske strukture budžeta. Istovremeno, primena ove metodologije treba da ukaže na rodnu dimenziju programa koji sporovodimo, da ukaže na mesto gde je neophodno korigovati delatnosti i restrukturirati potrošnju da

bi se doprinosilo rodnoj ravnopravnosti i poboljšanju položaja žena, kao i da doprinese uspostavljanju mehanizma za praćenje efekata potrošnje na žene i muškarce.

U kontekstu programskog budžeta, osnovne komponente rodnog budžetiranja jesu:

- **Rodna analiza:** Razumevanje rodni obrazaca i problema u sektoru za koji smo nadležni;
- **Promene programa i budžeta radi unapređivanja rodne ravnopravnosti:** Definisanje ciljeva i aktivnosti za unapređivanje rodne ravnopravnosti u sektoru u kome delujemo;
- **Rodno osetljiva formulacija budžetskog dokumenta:** Uključivanje ovih informacija u budžetski dokument (svrha, pravni osnov, ciljevi, opis aktivnosti i indikatori).¹

Svaka komponenta se sastoji od nekoliko koraka što shematski možemo predstaviti na sledeći način.

¹ Prema prezentaciji Elisabeth Klatzer na seminaru „Integrisanje rodno odgovornog budžetiranja u programsku strukturu budžeta”, održanom 22. i 23. januara 2015. godine u Ečkoj, u organizaciji Pokrajinskog sekretarijata za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

I

**Rodna analiza:
Razumevanje
rodnih obrazaca i
problema u sektoru
(programu
/programskoj
aktivnosti
/projektu) za koji
smo nadležni:**

1. Prikupljanje informacija o programu;
2. Situaciona analiza – identifikacija rodni pitanja u sektoru u kome delujemo;
3. Rodna analiza aktivnosti;
4. Rodna analiza budžetske potrošnje;
5. Rodna analiza efekata programa na žene i muškarce;
6. Izrada preporuka.

II

**Promene programa
i budžeta radi
unapređivanja
rodne
ravnopravnosti:**

7. Definisane rodno osetljive svrhe;
8. Definisane rodno osetljivih ciljeva i indikatora;
9. Aktivnosti;
10. Monitoring i evaluacija;
11. Izveštavanje.

III

**Rodno osetljiva
formulacija
budžetskog
dokumenta:**

12. Uključivanje informacija u budžetski dokument (svrha, pravni osnov, opis, ciljevi, indikatori).

4.1 KORAK PO KORAK KA RODNO OSETLJIVOM BUDŽETU – PRIMER PRAKTIČNE UPOTREBE METODOLOGIJE

Na primeru programa „Integrirana kvalifikaciona shema” koji je analiziran u okviru projekta „Ka politici rodnog budžetiranja u AP Vojvodini”² pokazaćemo kako se predložena metodologija može primeniti u konkretnom slučaju. Budući da u programskoj strukturi nema značajnijih razlika između programa/programske aktivnosti i projekta, predložena metodologija je jednako primenljiva u svim slučajevima.

I Rodna analiza: Razumevanje rodnih obrazaca i problema

Korak 1. Prikupljanje informacija o programu

U prvom koraku nastojimo da steknemo opštu sliku o programu, tako što utvrđujemo šta je cilj programa, koje aktivnosti su realizovane, koliko je iznosio ukupan budžet za sprovođenje programa, kriterijume za učešće i ostale informacije koje mogu uticati na efekte koje analizirani program ima na žene i na muškarce.

U slučaju programa IQS, **cilj programa** bio je unapređivanje mogućnosti zapošljavanja za nezaposlena lica radi njihovog uključivanja u tržište rada.

² *Ka politici rodnog budžetiranja u AP Vojvodini*, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad, 2009, str. 19-30, http://www.spriv.vojvodina.gov.rs/images/dokumenti/ravnopravnost/opsti/Ka_poltici_rodnog_budzetiranja_u_Vojvodini.pdf

Aktivnosti programa obuhvatale su informatičku obuku preko pet stotina nezaposlenih lica (osnovna informatička obuka 240 i specijalistička obuka 264). **Budžet** za sprovođenje ovih aktivnosti iznosio je 12.051.574,00 dinara.

Kriterijumi za učešće u programu razlikovali su se u zavisnosti od vrste obuke koja je sprovedena. U slučaju osnovne informatičke obuke, lice je moralo biti prijavljeno na evidenciji nezaposlenih u nadležnim filijalama Nacionalne službe za zapošljavanje, trebalo je da ima najmanje IV stepen stručne sprema, da ne poseduje informatička znanja i veštine i da aktivno traži posao. Isti uslovi važili su i za specijalističke informatičke obuke, ali je još dodatno bilo potrebno da polaznici/polaznice na testu predznanja pokažu odgovarajući nivo informatičkog znanja, predviđen za kurs za koji konkurišu. Prijavljena lica su se rangirala imajući u vidu dužinu čekanja na posao, a prednost su imala lica s faktorom otežane zapošljivosti (posebno žene).

Korak 2. Utvrđivanje rodnih pitanja u sektoru za koji smo nadležni: Situaciona analiza

Situaciona analiza nam omogućava da sa stanovišta rodne ravnopravnosti sagledamo širi kontekst oblasti kojom se bavimo. Analiza treba da nam pomogne da uočimo osnovne rodne obrasce u sektoru za koji smo nadležni, probleme i specifične prepreke s kojima se suočavaju žene i muškarci, kao i da prepoznamo zbog čega je rodna dimenzija bitna za naš rad.

Ona takođe treba da nam pruži uvid u način na koji delatnost koju obavljamo može doprineti unapređivanju rodne ravnopravnosti. Bez prepoznavanja rod-nih obrazaca i definisanja osnovnih rod-nih problema u oblasti kojom se bavimo, nije moguće formulisati rodno odgovor-ne politike i budžete. Preduslovi za sprovođenje situacione analize jesu podaci razvrstani po polu za oblast kojom se bavimo. Da bismo obezbedili da naši pro-grami, programske aktivnosti i projekti počivaju na činjenicama, neophodno je upotrebljavati dostupne analize i infor-macije o položaju žena i muškaraca u sektoru za koji smo nadležni.

Kada je u pitanju tržište rada, postoje broj-ne prepreke s kojima se žene suočavaju, koje ih stavljaju u nepovoljan položaj i pro-izvode veoma izražene neravnopravnosti na tržištu rada. U godini kada je sproveden program (2006), stopa zaposlenosti žena iznosila je 34%, a muškaraca 54%, dok je stopa nezaposlenosti žena iznosila 22%, a muškarca 15%. Među neaktivnim stanovniš-tvom žene su činile većinu u svim katego-rijama (62%), a naročito kada su u pitanju nesposobni za rad (66%) i domaćice (99%). Žene su ujedno bile u većini među dugoroč-no nezaposlenim licima, to jest onima koji na zaposlenje čekaju duže od dve godine (56%), kao i među licima koja prvi put traže zaposlenje (56%).

Kada je reč o kvalifikacionoj strukturi neza-poslenih žena i muškaraca, njihov broj se smanjuje s povećanjem stepena stručne spre-ma. Najveći udeo nezaposlenih jeste sa završenom srednjom školom, od kojih veći-nu čine muškarci sa III i žene sa IV stepenom stručne spre-ma. Žene su u većini i među ne-zaposlenima bez obrazovanja (54%), kao i

među onima s višim (61%) i visokim obrazo-vanjem (55%). S porastom starosti nezapo-slenih, povećava se i udeo žena u odnosu na muškarce. Najviše žena bez zaposlenja je u starosnoj grupi od 31 godine do 40 go-dina, gde je i najizraženija razlika između nezaposlenih žena i muškaraca (58% žena i 42% muškaraca). Kada su u pitanju neza-posleni stariji od 50 godina, muškarci su u većini 58% naspram 42% žena. Kada je reč o preduzetnicima, učešće žena u ukupnom broju samozaposlenih iznosilo je svega 23%, prema 77% muškaraca.

U pogledu upotrebe informaciono-komu-nikacionih tehnologija, oskudni raspoloživi podaci ukazivali su na to da postoje odre-đene razlike između žena i muškaraca u korist muškarca i da se one povećavaju u odnosu na starosnu dob.

Kao što smo rekli, svrha situacione analize jeste da nam ukaže na koji način program može doprineti unapređivanju rodne ravnopravnosti. U slučaju programa IQS, to može biti smanjivanjem razlika u položaju žena i muškaraca na tržištu rada poveća-njem mogućnosti za zaposlenje žena koje čine većinu nezaposlenih, kao i unapredi-vanjem njihovih informatičkih znanja i ve-ština.

Korak 3. Rodna analiza aktivnosti

Sledeći korak u analizi predstavlja utvr-đivanje načina na koji su žene i muškar-ci zastupljeni u aktivnostima koje spro-vodimo. Osnovni preduslov jeste da su podaci o korisnicima/korisnicama naših programa/programskih aktivnosti i pro-jekata razvrstani po polu.

U slučaju programa IQS, zastupljenost žena i muškaraca može se predstaviti na sledeći način.

Tabela 1. Zastupljenost žena i muškaraca u ukupnom broju polaznika/polaznica obuka, prema vrsti obuke

Vrsta obuke		Broj održanih obuka	Polaznici/polaznice				
			Ukupno	Žene		Muškarci	
				Broj	Učešće	Broj	Učešće
	Za nezaposlene	48	504	320	63%	184	37%
1.	Osnovna informatička obuka	19	240	198	82%	42	18%
2.	Specijalističke informatičke obuke	29	264	122	46%	142	54%

Iako su žene činile gotovo dve trećine (63%) svih polaznika ponuđenih obuka, vidljivo je da su one mnogo više zastupljene u osnovnoj informatičkoj obuci (82%), nego u specijalističkim (46%), dok je u slučaju muškaraca situacija obrnuta (osnovna informatička obuka 18%, a specijalističke 54%).

Tabela 2. Zastupljenost žena i muškaraca u pojedinačnim vrstama obuke

Polaznici		Obuke za nezaposlene				
		Osnovna		Specijalističke		Ukupno
		Broj	Učešće (%)	Broj	Učešće (%)	
	Žene	198	62%	122	38%	320
	Muškarci	42	23%	142	77%	184
	Ukupno/prosek	240	48%	264	52%	504

Korak 4. Rodna analiza budžetske potrošnje

U ovom koraku nastojimo da utvrdimo kako su resursi, odnosno sredstva koje je program obezbeđivao raspoređeni između žena i muškaraca.

U slučaju programa IQS, resursi su bili raspoređeni na sledeći način.

Tabela 3: Troškovi obuke prema tipovima obuka i polu polaznika/ca

Vrsta obuke	Cena obuke po polazniku RSD	Broj žena	Broj muškaraca	Ukupno utrošena sredstva za žene u RSD	Ukupno utrošena sredstva za muškarce u RSD
Osnovna informatička obuka	12.575	198	42	2.489.858	528.152
Specijalistička inf. obuka grafički dizajn	19.840	22	30	436.487	595.210
Spec. inf. obuka veb-dizajn	40.714	42	48	1.709.999	1.954.285
Spec. inf. obuka MS Access	19.804	36	18	712.972	356.486
Spec. inf. obuka AutoCad	48.060	22	46	1.057.335	2.210.790
Ukupno				6.406.651	5.644.923
Prosečan trošak				20.021	30.679

Korak 5. Rodna analiza efekata programa na žene i muškarce

Sledeći korak predstavlja analizu programa sa stanovišta uspešnosti u ostvarivanju postavljenih ciljeva i efekata koje je imao na žene i muškarce. U ovom koraku nastojimo da definišemo dominantne rodne obrasce koji postoje u programu, da utvrdimo kako oni utiču na zastupljenost žena i muškaraca i njihov pristup resursima, kao i da li je sprovođenje programa doprinelo ili nije smanjivanju postojećih neravnopravnosti u oblasti kojom se bavimo.

Budući da je cilj programa bio povećanje mogućnosti za zapošljavanje nezaposlenih lica, nastojali smo da utvrdimo koliko se žena i muškaraca koji su bili uključeni u obuke zaposlili. Od Nacionalne službe za zapošljavanje dobijeni su sledeći podaci.

Tabela 4: Broj i procenat žena i muškaraca koji su se zaposlili nakon pohađanja informatičkih obuka

Vrsta obuke/radni status polaznika/polaznice	Osnovna informatička obuka		Specijalističke informatičke obuke	
	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci
Ukupno polaznika/polaznica	198	42	122	142
Broj polaznika/polaznica koji/koje su završili/završile kurs	198	41	120	141
Broj polaznika/polaznica koji/koje su se nakon kursa zaposlili/zaposlile	67 34%	13 32%	67 56%	63 45%

Na osnovu podataka, vidi se da je realizacija programa IQS povećanjem nivoa znanja nezaposlenih lica značajno doprinela povećanju njihovih izgleda za zapošljavanje. Od ukupnog broja lica koja su pohađala informatičku obuku, podjednak procenat žena i muškaraca našao je zaposlenje nakon završetka kursa (34% žena i 33% muškaraca). Kada je reč o polaznicima specijalističke informatičke obuke, 56% polaznica i 45% polaznika zaposlilo se nakon pohađanja ovih specijalizovanih kurseva. Sprovedenjem programa doprineto je smanjivanju razlika između žena i muškaraca kada su u pitanju osnovna informatička znanja, dok je to nešto manje ostvareno kada je reč o specijalizovanim znanjima, koja su se pokazala kao efikasnije sredstvo za povećanje zapošljivosti, naročito žena (koje i čine većinu nezaposlenih). Veća uključenost žena u programe osnovne informatičke obuke (koji traju kraće i jeftiniji su od specijalizovanih) imalo je za posledicu to da i troškovi obuke u proseku budu niži za žene (20.180 dinara), nego za muškarce (30.679 dinara).

Sa stanovišta rodne ravnopravnosti, nekoliko aspekata programa bilo je naročito značajno:

- Imajući u vidu da su žene prepoznate kao grupa kojoj je teže da se zaposli (usled čega su imale prednost pri konkurisanju), kao i činjenicu da su se specijalističke informatičke obuke pokazale kao efikasnije sredstvo za ostvarivanje ciljeva programa, neophodno je uvesti mere kojima bi se povećao broj žena na tim obukama. Bržim povećanjem njihovih znanja u ovim oblastima, unapredili bi se njihovi izgledi za zapošljavanje, čime bi se moglo značajnije doprineti smanjivanju postojećih neravnopravnosti na tržištu rada, a istovremeno i ukloniti razlike između žena i muškaraca

kada su u pitanju informatička znanja.

- Istovremeno, neophodno je ispitati razloge zbog kojih se naglo smanjuje broj žena koje se prijavljuju na kurseve specijalističke informatičke obuke i na osnovu toga preduzeti određene mere kako bi se otklonile moguće prepreke. Jedno od mogućih rešenja jeste da se podstiču žene koje su završile osnovnu informatičku obuku da u sledećem ciklusu nastave sa specijalističkom obukom.
- Takođe, trebalo bi utvrditi koliko je usklađivanje poslovnih i porodičnih obaveza moglo ženama predstavljati prepreku za pohađanje specijalističkih obuka.
- Budući da je jedan od kriterijuma za rangiranje bila i dužina čekanja na zaposlenje, program je bio afirmativan za žene jer upravo one predstavljaju većinu dugoročno nezaposlenih lica.

Korak 6. Izrada preporuka

Informacije dobijene analizom zastupljenosti žena i muškaraca i raspodelom resursa među njima predstavljaju osnovu za formulisanje preporuka za unapređivanje programa sa stanovišta rodne ravnopravnosti. Preporuke treba da budu što preciznije, jer predstavljaju osnovu za definisanje rodno osetljivih ciljeva i aktivnosti.

U slučaju programa IQS, preporučeno je da je potrebno i sledeće:

- Nastaviti sa sprovođenjem licenciranih informatičkih obuka, naročito specijalističkih informatičkih obuka;
- Uvesti mere kojim bi povećali učešće

žena u specijalističkim informatičkim obukama;

- Nastaviti s praksom nadoknade putnih troškova za nezaposlene žene i muškarce polaznike/polaznice obuka;
- Obezbediti da obuke budu jednako dostupne ženama i muškarcima prilagodbom njihovim potrebama i uvođenjem dodatnih vidova podrške korisnicima i korisnicama programa (vreme održavanja obuka, usluge brige o deci i slično);
- Nastaviti s redovnim vođenjem evidencije o zastupljenosti žena i muškaraca u realizovanim obukama (prema vrsti obuke), kao i o ženama i muškarcima koji su nakon pohađanja obuke u utvrđenom periodu našli zaposlenje;
- Na osnovu prikupljenih podataka o korisnicima/korisnicama programa (razvrstanih prema polu), redovno sprovoditi evaluaciju uticaja programa na žene i muškarce, i u skladu s nalazima, modifikovati programe tako da sprovođenje aktivnosti umnogome doprinosi smanjivanju razlika između žena i muškaraca na tržištu rada;
- Prilikom planiranja i evaluacije programa, direktno uključiti korisnike/korisnice programa (na primer, organizovanjem fokus-grupa);
- Obezbediti dodatne obuke za zaposlene u Pokrajinskom sekretarijatu za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, kao i u Pokrajinskoj službi za zapošljavanje i Nacionalnoj službi za zapošljavanje o uvođenju rodne ravnopravnosti u programe, rodnoj analizi i rodnom budžetiranju.

II Promene programa i budžeta radi unapređivanja rodne ravnopravnosti

Korak 7. Definisane rodno osetljive svrhe

Svrha programa, programske aktivnosti ili projekta predstavlja opis opštih društvenih i/ili ekonomskih efekata koje nastojimo da ostvarimo u dužem periodu (MF 2014:6). Taj period je obično duži od tri godine na koliko se projektuje budžet i stoga svrha ne mora da bude direktno merljiva. Svrha se definiše na uopšten način i ukazuje na promenu kojoj težimo i time usmerava naš rad. Upravo zbog toga, potrebno je da svrhu našeg programa sagledamo i iz ugla rodne ravnopravnosti, naročito ukoliko se odnosi na osobe, te da ona, pored **pozitivne promene stanja u sektoru u kome delujemo opisuju i pozitivnu promenu u životu žena i muškaraca**. U koraku 8, prilikom definisanja ciljeva, detaljno su opisani načini na koji je to moguće učiniti i oni su jednako primenljivi na svrhu. Navešćemo nekoliko primera.

Program IQS

U programu IQS, svrha programa definisana je na uopšten, rodno neutralan način, kao „Smanjenje broja nezaposlenih lica”. U kontekstu uvođenja rodne perspektive u programski budžet i imajući u vidu neravnopravnosti na tržištu rada, svrhu bi trebalo definisati kao „Smanjenje broja nezaposlenih žena i muškaraca”. Ovo ne treba

shvatiti kao tehničku intervenciju koja se svodi na to da izraz „nezaposlena lica” zamenimo sa „žene i muškarci”. Ukoliko svrhu formulišemo na rodno odgovoran način, veća je verovatnoća da će ona, kao opis opštih društvenih promena koje nastojimo da postignemo, usmeravati naše aktivnosti tako da donose dobrobit i ženama i muškarcima i doprinose smanjenju postojećih neravnopravnosti.

Stoga, umesto rodno neutralnih formulacija, treba dosledno upotrebljavati formulacije u kojima se eksplicitno ukazuje na žene i muškarce ili na rodnu ravnopravnost.

UMESTO	TREBA
Očuvanje i unapređivanje zdravstvene zaštite stanovništva AP Vojvodine putem ranog otkrivanja šećerne bolesti i pravovremenog tretmana obolelih	Očuvanje i unapređenje zdravstvene zaštite žena i muškaraca u AP Vojvodini putem ranog otkrivanja šećerne bolesti i pravovremenog tretmana obolelih
Unapređivanje kvaliteta pružanja zaštite mentalnog zdravlja	Unapređivanje kvaliteta pružanja zaštite mentalnog zdravlja žena i muškaraca
Podrška mladim naučnicima u uključivanju u naučni i naučno istraživački rad	Podrška mladim naučnicama i naučnicima u uključivanju u naučni i naučno istraživački rad
Unapređenje obrazovne i kvalifikacione strukture odraslih	Unapređivanje obrazovne i kvalifikacione strukture odraslih žena i muškaraca

U Odluci o Budžetu APV za 2015. godinu postoje i programi čija je svrha formulisana na rodno osetljiv način, kao na primer „Integracija Roma i Romkinja u društvene tokove” ili „Pružanje zaštite i podrške za žene žrtve nasilja u AP Vojvodini”.

Korak 8. Definisanje rodno osetljivih ciljeva i indikatora

Nakon što smo rodnom analizom programa ili sektora stekli detaljan uvid u položaj žena i muškaraca i osnovne rodne probleme s kojima se suočavaju, kao i način na koji naša aktivnost utiče na njih, prelazimo na sledeći korak - definisanje ciljeva i indikatora.

Rodno osetljivi ciljevi treba da podrazumevaju osnovne rodne probleme u sektoru u kome delujemo i koje smo utvrdili analizom, te da uvažavaju različit društveni položaj žena i muškaraca, specifične prepreke i izazove s kojima se suočavaju, kao i da doprinose eliminisanju neravnopravnosti i diskriminacije.³ Oni treba da budu relevantni, da se bave ključ-

³ European standard on Gender Mainstreaming in ESF, <http://standard.gendercop.com/european-policy/setting-objectives/>

nim problemima, a moraju biti i realistični i praćeni adekvatnim sredstvima za sprovođenje. Rodno osetljivi ciljevi treba da budu integrisani u sve politike i sve sektore i programe, kako bi se obezbedilo da oni doprinose unapređivanju rodne ravnopravnosti.

Prilikom definisanja ciljeva, potrebno je voditi računa o obavezama koje proistiću iz nacionalnog (Zakon o ravnopravnosti polova, Zakon o zabrani diskriminacije, Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti), pokrajinskog (Pokrajinska skupštinska odluka o ravnopravnosti polova) i međunarodnog pravnog i strateškog okvira rodne ravnopravnosti, (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Pekinška platforma, Ciljevi održivog razvoja).

Da bismo pratili i merili koliko smo odmakli u ostvarivanju ciljeva, neophodni su nam indikatori koji će nam omogućiti da sagledamo efekte našeg rada i na žene, i na muškarce i na rodnu ravnopravnost - rodno osetljivi indikatori.

Rodno osetljivi indikatori ili **rodni indikatori** mere promene u oblasti rodne ravnopravnosti, u društvenom položaju žena i muškaraca u toku nekog perioda. Oni se upotrebljavaju da bi se procenili efekti politika na rodnu ravnopravnost, sagledali izazovi bitni za uspeh, te prilagodili programi i aktivnosti radi uspešnijeg ostvarivanja ciljeva u oblasti rodne ravnopravnosti i radi smanjenja negativnih efekata politika na žene i na muškarce (Moser 2007:6-7).

Navešćemo nekoliko načina da se rodna perspektiva integriše u ciljeve i indikatore u okviru programske strukture budžeta.

1) Diferenciranje ciljeva i indikatora tako da se eksplicitno odnose na žene i na muškarce

Prilikom formulisanja ciljeva, potrebno je **eksplicitno navesti da se cilj odnosi na žene i na muškarce u okviru ciljne grupe našeg programa**. Stoga, u ciljevima umesto opštih izraza kao što su „lica”, „zaposleni”, „mladi”, „sportisti”, „građani”, „naućnici”, treba upućivati na žene i muškarce, zaposlene žene i zaposlene muškarce, mlađice i devojke, sportiste i sportistkinje, građane i građanke, naućnice i naućnike itd.

U skladu s tim, i **indikatori treba da budu dosledno razvrstani prema polu** i drugim relevantnim obeležjima kako bi se omogućilo praćenje uticaja delatnosti koju sprovodimo na žene i na muškarce, a potom i procena rodni efekata.

U primeru koji sledi vidimo istu programsku aktivnost u oblasti zapošljavanja koja je u okviru programske strukture prvi put definisana tako da ne uvažava rodnu dimenziju ovog problema, a drugi put tako da uvažava.

Cilj ove aktivnosti bio je unapređivanje mogućnosti za zapošljavanje nezaposlenih lica radi njihovog uključivanja na tržište rada. Radi merenja ostvarenosti ovog cilja, definisana su dva indikatora koja takođe nisu razvrstana po polu, već se govori uopšteno o licima. To nam onemogućava da sagledamo kako će realizacija ove aktivnosti uticati na žene i na muškarce, na koji način će se odnositi prema postojećim neravnopravnostima na tržištu rada, koliko će od ukupnog broja lica biti žena, a koliko muškaraca, kako su sredstva raspoređena i kakvi su efekti programa na žene i na muškarce.

Tabela 5: Primer programske aktivnosti u kojoj **rodna perspektiva nije integrisana u cilj i indikatore**

PROGRAMSKA AKTIVNOST					
Naziv	Aktivna politika zapošljavanja u AP Vojvodini.				
Cilj 1	Uključivanje nezaposlenih lica u programe i mere aktivne politike zapošljavanja, radi povećanja mogućnosti za zapošljavanje i radno angažovanje putem udruživanja sredstava s lokalnim samoupravama.				
Indikator 1.1.	Naziv: Broj nezaposlenih lica uključenih u programe i mere aktivne politike zapošljavanja	Bazna vred.	2016.	2017.	2018.
	Komentar:				
Indikator 1.2.	Naziv: Broj zaposlenih lica nakon uključivanja u programe i mere aktivne politike zapošljavanja	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar:				

Kao što smo ranije videli, na tržištu rada postoje veoma izražene neravnopravnosti kada je reč o položaju žena. Žene imaju znatno niže stope zaposlenosti i aktivnosti, kao i znatno više stope neaktivnosti i nezaposlenosti. Duže čekaju na posao, zarađuju manje od muškaraca i češće su izložene diskriminaciji. Stoga, da bi se obezbedilo da politike zapošljavanja donose jednaku dobrobit i ženama i muškarcima i da doprinose smanjivanju postojećih neravnopravnosti, neophodno je da rodna dimenzija bude uključena u cilj i indikatore. U konkretnom slučaju, to se može postići tako što će se ciljevi i indikatori diferencirati tako da se eksplicitno odnose na žene ili na muškarce, pa ćemo umesto „nezaposlena lica” reći „nezaposlene žene” ili „nezaposleni muškarci”. Ukoliko ovaj program nastoji da doprine smanjivanju postojećih neravnopravnosti na tržištu rada, onda on mora uključiti više žena nego muškaraca, jer one čine većinu nezaposlenih, što bi trebalo da bude vidljivo i u indikatorima. Ukoliko to nije slučaj, onda ovaj program ili ne menja postojeće stanje ili produbljuje postojeće neravnopravnosti (npr. ukoliko su muškarci većina uključenih u mere aktivne politike zapošljavanja). Da bismo ovo utvrdili, neophodno je da imamo indikatore razvrstane po polu i cilj koji ukazuje na žene i muškarce.

U tabeli 2 prikazan je primer programske aktivnosti u koju je integrisana rodna perspektiva.

2) Postavljanje posebnog cilja za žene ili za muškarce radi smanjenja neravnopravnosti

Kada u određenim oblastima postoje veoma izražene neravnopravnosti između žena i muškaraca, možemo definisati poseban cilj (kao meru afirmativne akcije) koji će biti usmeren isključivo na žene ili isključivo na muškarce i koji teži smanjenju ili eliminaciji postojećih neravnopravnosti. U tom slučaju, utvrđujemo i poseban indikator koji se odnosi ili na žene ili na muškarce.

Navodimo nekoliko primera. Segregacija u obrazovanju i opstajuća podela na tipično ženske i muške profesije predstavlja jedan od osnovnih uzroka segregacije na tržištu rada, kao i razlike u platama između žena i muškaraca. Da bismo umanjili segregaciju, možemo postaviti poseban cilj da povećamo zastupljenost žena u oblastima u kojima su manje zastupljene kao što su prirodne nauke, tehnologija, inženjerstvo i matematika (tzv. STEM).

Tabela 8: Primer aktivnosti u kome je poseban cilj definisan za žene

Cilj 1	Povećati zastupljenost žena upisanih na STEM smerove				
Indikator 1.	Naziv: procenat žena upisanih na STEM smerove	Bazna vred.	2016.	2017.	2018.
	Komentar:				
Indikator 2.	Naziv: procenat muškaraca upisanih na STEM smerove	Bazna vred.	2016.	2017.	2018.
	Komentar:				

Budući da u Srbiji i Vojvodini veoma mali broj muškaraca koristi odsustvo radi brige o deci i da se i dalje smatra da je briga o deci rad koji prvenstveno treba da obavljaju žene, što utiče na neravnopravnu podelu neplaćenog rada, možemo težiti da određenim merama menjamo uloge muškaraca u roditeljstvu i da tako doprinosimo ravnomernijoj raspodeli neplaćenog rada.

Tabela 8: Primer aktivnosti u kome je poseban cilj definisan za muškarce

Cilj 1	Povećati zastupljenost muškaraca koji koriste odsustvo radi brige o deci				
Indikator 1.	Naziv: procenat muškaraca koji koriste odsustvo radi brige o deci	Bazna vred.	2016.	2017.	2018.
	Komentar:				
Indikator 2.	Naziv: procenat žena koje koriste odsustvo radi brige o deci	Bazna vred.	2016.	2017.	2018.
	Komentar:				

Politička participacija predstavlja oblast u kojoj su veoma izražene neravnopravnosti između žena i muškaraca. Žene su manje zastupljene u političkom životu, manje ih ima među članovima vlade, ali i u skupštinama. Iako se u prethodnom periodu, uvođenjem kvota za manje zastupljeni pol, znatno povećao broj žena u predstavničkim telima, u Skupštini AP Vojvodine i dalje ima svega 19,3% žena, a 80,7% muškaraca. Upravo zbog ovog razloga, kako bi doprinela unapređivanju ravnopravnosti, Skupština AP Vojvodine predvidela je posebnu programsku aktivnost, s ciljem jačanja kapaciteta poslanica u Skupštini AP Vojvodine.

Tabela 9: Primer programske aktivnosti u okviru programa „Politički sistem” u kome je poseban cilj definisan za žene

PROGRAMSKA AKTIVNOST 21011002					
Naziv	Organizacija, redovan rad, međuparlamentarna i međuregionalna saradnja Skupštine APV				
Program	Politički sistem				
Cilj 3	Jačanje kapaciteta poslanica u Skupštini AP Vojvodine				
Indikator 3.1.	Naziv: Broj organizovanih radionica/seminara	Bazna vrednost	2015.	2016.	2017.
		0	1	1	1
	Komentar: Učesnice navedenog seminara jesu članice neformalne grupe poslanika u Skupštini APV - Ženska parlamentarna mreža				
	Komentar:				

Na sličan način, Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova definisao je cilj i indikatore u programskoj aktivnosti koja se odnosi na razvoj preduzetništva, pokušavajući da doprinese smanjivanju postojećih neravnopravnosti u ovoj oblasti, u pogledu male zatupljenosti žena među preduzetnicima (ispod 30%), specifičnih izazova koji proizlaze iz teškoće usklađivanja profesionalnog i porodičnog života, vlasničke strukture, nepodsticajnih stavova okoline, itd. Rodna perspektiva u ovu programsku aktivnost integrisana je tako što se jedan cilj od ukupno tri cilja odnosi specifično na žene.

Tabela 9: Primer programske aktivnosti u u okviru programa Podsticaji razvoju privrede u kome je poseban cilj definisan za žene

PROGRAMSKA AKTIVNOST					
Naziv	Podrška razvoju preduzetništva, malih i srednjih preduzeća				
Program	PODSTICAJI RAZVOJU PRIVREDE				
Cilj 2	Jačanje ženskog preduzetništva				
Indikator 2.1.	Naziv: Broj žena i muškaraca kojima su odobrene subvencije.	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Baza podataka u Pokrajinskom sekretarijatu za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova.				
Indikator 2.2.	Naziv: Učešće odobrenih subvencija za preduzetnice, u ukupnom iznosu dodeljenih subvencija.	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Baza podataka u Pokrajinskom sekretarijatu za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova;				

U slučaju programa IQS, imajući u vidu postojeće neravnopravnosti na tržištu rada, kao i potencijal koji specijalističke informatičke obuke imaju za zapošljavanje žena, ovaj program možemo koncipirati kao meru afirmativne akcije usmerenu na žene.

3) Eksplicitno uzimanje u obzir pitanja roda i rodno osetljivog pristupa

U određenim slučajevima, rodna perspektiva može se integrisati tako da fokus bude na rodnoj dimenziji problema kojima se bavimo. Kao što smo ranije videli u analizi programa za očuvanje reproduktivnog zdravlja mladih, osnovni nedostatak u sprovođenju programa koji je negativno uticao na ostvarivanje ciljeva bilo je neuzimanje u obzir rodne dimenzije. Stoga, u slučajevima kada znamo da je rodni aspekt značajan za kreiranje politika, neophodno je da se pažnja usmeri na rodne aspekte problema koji rešavamo.

Pitanje bezbednosti u saobraćaju takođe ima veoma izraženu rodnu dimenziju koja se često ignoriše ili o kojoj ne postoji dovoljno informacija. Osim što učestvuju u većem broju saobraćajnih nezgoda, muškarci prvu saobraćajnu nezgodu dožive ranije u svojoj vozačkoj karijeri, češće su od žena uzročnici saobraćajnih nezgoda i više su skloni rizičnim ponašanjima u vožnji, posebno kada je reč o prekoračenju brzine. Različiti obrasci ponašanja imaju i veoma različite ishode po žene i po muškarce. Od 2010. do 2014. godine, na putevima u Srbiji stradalo je 3.265 osoba, od čega 78% muškaraca. Oni su u saobraćajnim nezgodama najviše ginuli u svojstvu vozača putničkog automobila (31%), a žene u svojstvu pešaka (43%) i putnika u putničkom automobilu (36%). Na temelju navedenih podataka, može se zaključiti da ponašanje muškaraca u saobraćaju direktno utiče na bezbednost žena. Stoga, da bi mere za povećanje bezbednosti u ovoj oblasti bile efikasne, neophodno je da rodna dimenzija bude dosledno integrisana u njih.

Tabela 10: Primer programske aktivnosti u okviru programa „Uređenje i obezbeđenje saobraćajnog sistema” u kome je poseban cilj definisan za žene.

PROGRAMSKA AKTIVNOST					
Naziv	Razvoj saobraćaja i putne infrastrukture				
Program	Uređenje i obezbeđenje saobraćajnog sistema				
Svrha	Unapređivanje kvaliteta saobraćajne infrastrukture i realizacija projekata koji omogućavaju bezbednije odvijanje saobraćaja u AP Vojvodini.				
Opis	Aktivnost se odnosi na podršku MSP i preduzetnicima subvencionisanjem troškova nabavke opreme, mašina, repromaterijala i drugog; finansiranjem obuka za sticanje menadžerskih znanja i ostalih zahteva savremenog poslovanja (npr. posedovanje standarda kvaliteta, elektronske prezentacije) i drugim merama za unapređivanje poslovne delatnosti i konkurentnosti na tržištu.				
Cilj 2	Razviti rodno osetljiv pristup bezbednosti u saobraćaju				
Indikator 2.1.	Naziv: Broj studija o rodnim aspektima bezbednosti u saobraćaju	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Baza podataka u Pokrajinskom sekretarijatu za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova				
Indikator 2.2	Naziv: Broj rodno osetljivih mera u Godišnjem planu bezbednosti u APV	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Podaci Agencije za bezbednost saobraćaja				

Korak 9. Opis aktivnosti

Prilikom opisa programa i obrazloženja ključnih aktivnosti i usluga koje se sprovode, odnosno pružaju, obavezno treba navesti i aktivnosti/usluge koje će budžetski korisnik sprovesti/pružiti radi ostvarivanja cilja u kome je definisana rodna komponenta. Aktivnosti treba da počivaju na analizi rodnog problema u sektoru u kome delujemo i njihovo sprovođenje treba da doprinosi njegovom rešavanju. Ukoliko aktivnosti nisu definisane i ako nisu izdvojena adekvatna sredstva za njihovo sprovođenje, nije moguće ostvariti ciljeve.

Sledeći korak u integrisanju rodne perspektive u aktivnosti jeste da budžetski korisnik **u finansijskom planu** detaljno razradi planiranu aktivnost po ekonomskim klasifikacijama. Na ovaj način će se jasno videti šta budžetski korisnik preduzima radi poboljšanja položaja žena i unapređivanja rodne ravnopravnosti, kao i koliko iznose sredstva koja se izdvajaju u te namene.

Korak 10. Monitoring i evaluacija

Programski budžet usmeren je ka učinku i ostvarivanju postavljenih ciljeva. Da bismo bili sigurni u to da li se krećemo ka ostvarivanju ciljeva, neophodno je da redovno sprovodimo monitoring i evaluaciju. Budući da detaljno regulisanje načina na koji će se monitoring i evaluacija (kao i izveštavanje o nalazima) sprovoditi u okviru programske strukture budžeta tek predstoji, ovde navodimo smernice za budžetske korisnike pri-

likom sagledavanja efekata delatnosti koje sprovode na rodnu ravnopravnost.

Monitoring je kontinuirani proces tokom kojeg se prikupljaju i pružaju informacije o tome kako se *program, programska aktivnost* ili *projekat* sprovodi imajući u vidu očekivane rezultate (MF 2014: str. 9). Ove informacije omogućuju nam da sagledamo da li se aktivnosti sprovode kao što je planirano, a takođe i da blagovremeno uočimo odstupanja od prvobitnog plana, probleme i izazove u njihovom sprovođenju i da unesemo promene kako bismo obezbedili put ka željenom cilju. Neophodno je da rodna komponenta bude sastavni deo monitoringa, to jest da i sam proces monitoringa bude rodno osetljiv. Ovo je naročito značajno jer se u praksi često dešava da se rodna ravnopravnost postavi kao cilj, ali da joj se onda tokom sprovođenja ne pridaje adekvatan značaj (uključujući i neizdvajanje adekvatnih sredstava). Stoga, ponekad se i govori o rodno osetljivom monitoringu kao sistematičnoj i objektivnoj proceni strukture (ciljevi, rezultati i planirane aktivnosti), i sprovođenja i rezultata neke tekuće aktivnosti, projekta, programa i politike iz rodne perspektive.⁴

Indikatori su osnovni instrumenti monitoringa. Monitoring se sprovodi periodično i uključuje prikupljanje podataka i informacija u vezi sa utvrđenim (rodnim) ciljevima i indikatorima, kako bi se ustanovilo da li se krećemo u okviru planiranog i da li se ostvaruju zadati ciljevi. Monitoring treba da ima u vidu indikatore definisane u fazi planiranja, prikupljanja podataka, kao i da doprinosi unapređivanju odgovornosti za sprovođenje ciljeva.

⁴ European institute for Gender Equality, <http://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/tools-and-methods/monitoring>

Osnovna pitanja kojima treba da se rukovodimo prilikom sprovođenja monitoringa jesu⁵:

- Da li su svi podaci koje prikupljamo razvrstani po polu?
- Kolika je zastupljenost žena i muškaraca u aktivnostima koje sprovodimo? Da li je ona u skladu s postavljenim ciljevima i da li doprinosi prevazilaženju uočenih rodni problema?
- Da li žene i muškarci imaju jednake mogućnosti da učestvuju u programu? Ukoliko ne, zašto je to tako? Da li postoje neke specifične prepreke s kojima se susreću žene ili muškarci? Šta ćemo preduzeti da otklonimo ove prepreke? Da li treba da promenimo neke aktivnosti ili da uvedemo nove kako bismo obezbedili da doprinosu rodnoj ravnopravnosti?
- Da li podaci o učešću žena i muškaraca i o raspodeli resursa potvrđuju da smo pravilno uočili rodni problem i formulisali ciljeve ili je potrebno da ih modifikujemo?
- Kako su resursi raspoređeni među ženama i muškarcima? Da li su u skladu s postavljenim ciljevima? Ukoliko nisu, šta možemo preduzeti da popravimo situaciju?
- Koje aktivnosti realizuju muškarci, a koje žene? Koji su plaćeni i neplaćeni doprinosi projektu/programu od strane žena i muškaraca kao ključnih aktera?
- Šta su rezultati? Ko ima koristi od ovih rezultata (podaci razvrstani po polu, kategorisani prema starosti, visini primanja, ruralnim/urbanim naseljima ili

drugim relevantnim faktorima)?

- Da li je budžet raspoređen tako da odgovara na praktične i strateške potrebe i interese žena i muškaraca kada je u pitanju rodna ravnopravnost?
- Kakve su prvobitne reakcije žena/devojčica i muškaraca/dečaka na projekat? Da li postoje neke neočekivane ili negativne reakcije žena/devojčica ili muškaraca/dečaka na projektne aktivnosti? Da li postoji potreba za dodatnim aktivnostima za unapređivanje rodne ravnopravnosti i ženskih prava?
- Kako se mogu umanjiti ili eliminisati negativni uticaji, a povećati efekti pozitivnih uticaja?
- Kako žene i muškarci procenjuju uticaj delatnosti koju sprovodimo na žene i muškarce?
- Da li postoje neki interni ili eksterni faktori koji doprinose uspehu/neuspehu pri integrisanju rodne ravnopravnosti u program?
- Kako da obezbedimo da program bude u većoj meri rodno osetljiv?

Monitoring, kao proces, uključuje i izveštavanje o postignutim vrednostima koje su izmerene utvrđenim indikatorima i obrazloženje odstupanja od utvrđene ciljne vrednosti.

Evaluacija predstavlja sistematičnu i objektivnu procenu uspešnosti *programa*, *programske aktivnosti* ili *projekta*. Evaluacija obuhvata analizu vrednosti koje su izmerene na osnovu indikatora učinka, kao i relevantnost mera koje se sprovode da bi se utvrđeni ciljevi postigli. Ta analiza će pokazati da li je potrebno promeniti određene mere, prekinuti ih ili sprovesti neke nove koje će više doprineti postizanju određene

⁵ Predložena lista pitanja predstavlja kombinaciju liste pitanja koju su razvili zaposleni u Pokrajinskom sekretarijatu za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, liste koju koristi United Nation Development Program (UNDP) i liste Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost.

nog cilja. Evaluacija se može sprovesti tokom ili nakon završetka programa.

Uputstvo za izradu programskog budžeta ukazuje na to da evaluacija podrazumeva: 1) analizu koju sprovodi korisnik budžeta sam za svoje potrebe; 2) sveobuhvatnu *cost-benefit* analizu koju periodično sprovodi spoljni nezavisni subjekat. Na taj način, otklanja se eventualna subjektivnost korisnika u evaluaciji efektivnosti i efikasnosti, odnosno uspeha *programa, programske aktivnosti* ili *projekta*. Sa stanovišta rodne ravnopravnosti, od ključnog značaja je to da rodna perspektiva bude integralni deo evaluacije kako bismo sagledali da li i na koji način program/programska aktivnost i projekat utiču na žene i na muškarce i na rodnu ravnopravnost.

Postoji mnogo različitih pristupa tome kako rodni aspekt integrisati u evaluaciju. Lista pitanja, kao što je ona koju upotrebljava Evropski institut za rodnu ravnopravnost, pruža smernice u ovoj oblasti, pa je navodimo u celosti.

Najšire korišćeni kriterijumi za evaluaciju jesu relevantnost, efikasnost, delotvornost, uticaj i održivost.⁶

- **Relevantnost:** Da li je projekat/program delotvorno doprineo stvaranju povoljnih uslova za unapređivanje rodne ravnopravnosti? Da li je odgovorio na praktične i strateške potrebe žena kada je u pitanju rodna ravnopravnost? Da li je doprineo ostvarivanju obaveza i nadležnosti u oblasti rodne ravnopravnosti, koje proističu iz nacionalnog i evropskog pravno-političkog okvira? Da li je pristup pitanjima u oblasti rodne ravnopravnosti, tokom realizacije, bio logičan i koherentan? Da li su uvedene izmene kako bi se odgovorilo na spoljne faktore

⁶ European Institute for Gender Equality, <http://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/tools-and-methods/evaluation>.

projekta/programa (npr. ekonomska kriza, formiranje nove vlade) koji su uticali na rodne odnose?

- **Efikasnost:** Da li je realizacija politike bila efikasna kada je o rodnoj ravnopravnosti reč? Da li su sredstva efikasno korišćena kako bi se ostvarili bolji rezultati i za žene i za muškarce? Da li su rezultati za žene i za muškarce ostvareni po razumnim troškovima i da li su troškovi i koristi pravedno raspoređeni?

- **Efektivnost:** Da li su rezultati projekta/programa bili delotvorni u ostvarivanju rodne ravnopravnosti? Da li neposredni rezultati doprinose ostvarivanju planiranih dugoročnih rezultata i efekata i da li više koristi imaju muške i/ili ženske ciljne grupe? Da li su ključni akteri (organizacije, institucije, indirektno ciljne grupe) imali neke koristi od aktivnosti u smislu podizanja kapaciteta institucija u oblasti uvođenja rodne ravnopravnosti i povećanje stručnog znanja zaposlenih o rodnoj ravnopravnosti?

- **Uticaj:** Kakav je uticaj dugoročnih rezultata projekta na šire politike, procese i programe čiji je cilj unapređivanje rodne ravnopravnosti i ženskih prava? Na primer, da li je projekat imao uticaja na smanjenje nasilja nad ženama? Da li je projekat doprineo ravnomernijoj podeli neplaćene nege drugih ili porodičnih obaveza između žena i muškaraca? Naknadna evaluacija specifično kada je rodna ravnopravnost u pitanju, može se sprovesti u slučaju projekata/programa u koje rodna perspektiva nije uključena, kako bi se ocenilo da li je mera proizvela neki (pozitivan ili negativan) neželjeni ili neplanirani uticaj na postojeće rodne odnose.

- **Održivost:** Da li će ostvarenja u domenu rodne ravnopravnosti ostati održiva i nakon finansijske podrške? Do koje mere

je ostvareno vlasništvo nad ciljevima politike od strane žena i muškaraca korisnika? Koliko je projekat odgovorio na strateške potrebe žena i muškaraca kada je u pitanju rodna ravnopravnost i da li je ostvaren održivi pomak u oblasti ženskih prava i rodne ravnopravnosti? Koliko su projektom izgrađeni i institucionalizovani kapaciteti za uključivanje rodne ravnopravnosti u politike?

Korak 11. Izveštavanje

Izveštavanje o preduzetim koracima i postignutim rezultatima u oblasti poboljšanja položaja žena i unapređivanju rodne ravnopravnosti treba da bude sastavni deo svih izveštaja koji budžetski korisnici dostavljaju i dostavljaju na razmatranje i usvajanje vladi, skupštini. Oni treba da sadrže kvantitativne i kvalitativne podatke razvrstane prema polu, da na osnovu postavljenih indikatora pokaže u kojoj su meri ostvareni postavljeni ciljevi u koje je integrisana rodna komponenta, kao i da meri rezultate i ukupne rashode budžetskog korisnika na žene i na muškarce. Iako detaljan način izveštavanja budžetskih korisnika o rezul-

tatima i učinku njihovog rada tek treba da bude definisan, bitno je da rodna dimenzija bude njegov sastavni deo i da izveštavanje doprinese uspostavljanju mehanizma za praćenje efekata potrošnje na žene i muškarce.

III Rodno osetljiva formulacija budžetskog dokumenta

Korak 12. Uključivanje informacija u budžetski dokument

Nakon što smo na osnovu rodne analize sektora u kome delujemo ili programa/programske aktivnosti/projekta utvrdili osnovna pitanja značajna za unapređivanje rodne ravnopravnosti i definisali promene koje želimo da ostvarimo (formulisanjem rodno osetljivih svrha, ciljeva, aktivnosti i indikatora), neophodno je da ove informacije uključimo u programsku strukturu budžeta. Ilustracija koja sledi ukazuje na elemente programskog budžeta u koje treba integrisati rodnu perspektivu.

Tabela 11: Uključivanje rodno osetljivih informacija u budžetski dokument

PROGRAM	
Naziv	
Sektor	
Svrha	Sagledajte svrhu programa i iz ugla rodne ravnopravnosti. Pored pozitivne promene stanja u sektoru u kome delujete, u opis svrhe uključite i pozitivnu promenu života žena i muškaraca!
Pravni osnov	Upoznajte se sa normativno strateškim obavezama i ciljevima u oblasti rodne ravnopravnosti! Navedite zakone iz oblasti rodne ravnopravnosti (Zakon o ravnopravnosti polova, Zakon o zabrani diskriminacije) i nacionalne i pokrajinske strategije u ovoj oblasti, koji su relevantni za sektor u kome delujete!
Odgovorno lice	
Opis	4. Prilikom opisa programa i obrazloženja ključnih aktivnosti i usluga koje se sprovode, odnosno pružaju, obavezno navesti i aktivnosti/usluge koje će budžetski korisnik sprovesti/pružiti radi ostvarivanja cilja u kome je definisana rodna komponenta. Aktivnosti detaljno razradite prilikom izrade Finansijskog plana! Iskažite sredstva izdvojena za njihovo sprovođenje!
Cilj	5. Definišite rodno osetljiv cilj tako što će se on eksplicitno odnositi na žene i muškarce, samo na žene ili samo na muškarce ili na rodnu dimenziju problema kojim se bavimo!
Indikator	6. Obezbedite da svi indikatori budu razdvojeni po polu kada se program odnosi na lica! U ostalim slučajevima, formulišite indikatore tako da pružaju uvid u efekte naših delatnosti na rodnu ravnopravnost!

Na samom kraju, želeli bismo da se ponovo vratimo na projekat IQS i da, u tabeli na sledećoj strani, prikažemo kako promene koje smo definisali na osnovu rodne analize možemo integrisati u programsku strukturu budžeta.

Tabela 12: Program IQS u kome je rodna perspektiva integrisana u programsku strukturu budžeta

Naziv	Integrisana kvalifikaciona shema				
Program (kome pripada)	Zapošljavanje i uređenje sistema rada i radno-pravnih odnosa				
Funkcija	412 - opšti poslovi po pitanju rada				
Svrha	Unapređivanje kvaliteta života građana i građanki povećanjem izgleda za zapošljavanje.				
Pravni osnov	Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, Zakon o ravnopravnosti polova , Pokrajinska skupštinska odluka o pokrajinskoj upravi, Pokrajinska skupštinska odluka o programu razvoja AP Vojvodine 2014-2020. godine sa Akcionim planom za realizaciju prioriteta Programa razvoja AP Vojvodine 2014-2020. godine, Pokrajinska skupštinska odluka o ravnopravnosti polova , Pokrajinski akcioni plan zapošljavanja u AP Vojvodini koji se donosi za svaku budžetsku godinu, Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti , Nacionalni akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti .				
Odgovorno lice	Pomoćnik pokrajinskog sekretara				
Opis	Ovim projektom sprovode se programi i mere aktivne politike zapošljavanja kojima se podstiče zapošljavanje nezaposlenih žena i muškaraca , odnosno smanjuje broj nezaposlenih žena i muškaraca . Aktivnosti programa obuhvataju sprovođenje osnovnih i specijalističkih informatičkih obuka preko pet stotina nezaposlenih žena i muškaraca s teritorije AP Vojvodine. Posebne aktivnosti će biti usmerene na povećanje učešća žena u specijalističkim obukama, uvođenjem posebnih vidova podrške (informisanje, obezbeđivanje usluga brige o deci, prilagođavanje vremena održavanja obuke).				
Cilj 1	Unapređivanje mogućnosti za zapošljavanje nezaposlenih žena i muškaraca.				
Indikator 1.1.	Naziv: % žena koje su se zaposlile nakon pohađanja osnovnih informatičkih obuka	Bazna vred. 2014	2016.	2017.	2018.
	Komentar: Baza PSPZRP	34%	36%	38%	40%
Indikator 1.2.	Naziv: % muškaraca koji su se zaposlili nakon pohađanja osnovnih informatičkih obuka	Bazna vred. 2014	2016.	2017.	2018.
	Komentar: Baza PSPZRP	32%	36%	38%	40%
Indikator 1.3.	Naziv: % žena koje su se zaposlele nakon pohađanja specijalističkih informatičkih obuka	Bazna vred. 2014	2016.	2017.	2018.
	Komentar: Baza PSPZRP	56%	61%	66%	71%
Indikator 1.4.	Naziv: % muškaraca koji su se zaposlili nakon pohađanja specijalističkih informatičkih obuka	Bazna vred. 2014	2016.	2017.	2018.
	Komentar: Baza PSPZRP	45%	50%	57%	65%
Cilj 2	Povećano učešće žena koje su stekle specijalistička informatička znanja				
Indikator 2.1.	Naziv: % žena u specijalističkim informatičkim obukama	Bazna vred. 2014	2016.	2017.	2018.
	Komentar: Baza PSPZRP	46%	55%	60%	65%

4.2. Primeri programa/programskih aktivnosti i projekata u koje je integrisana rodna perspektiva

Tabela 13: Primer programa u kome je rodna perspektiva integrisana u celokupnu programsku strukturu

Naziv	Zapošljavanje i uređenje sistema rada i radno-pravnih odnosa				
Sektor	8. Tržište rada				
Svrha	Utvrđivanje i realizacija programa i mera aktivne politike zapošljavanja				
Pravni osnov	Čl. 36., 39., 40. i 43. Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti („Sl. glasnik RS”, br. 36/09 i 88/10), član 43. Pokrajinska skupštinska odluka o pokrajinskoj upravi („Sl. list APV”, broj 37/14), 1. prioritet - Razvoj ljudskih resursa Pokrajinske skupštinske odluke o programu razvoja AP Vojvodine 2014-2020. godine sa Akcionim planom za realizaciju prioriteta Programa razvoja AP Vojvodine 2014-2020. godine („Sl. list APV”, broj 13/14), Pokrajinski akcioni plan zapošljavanja u AP Vojvodini koji se donosi za svaku budžetsku godinu, čl. 14-22. Zakon o socijalno-ekonomskom savetu („Sl. glasnik RS”, broj 125/04) i Sporazum o osnivanju, delovanju i načinu rada Pokrajinskog socijalno-ekonomskog saveta, br. 117-021-00044/2006, od 26.7.2006. godine; Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, Nacionalni akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti.				
Odgovorno lice	Pokrajinski sekretar				
Opis	Ovim programom obuhvaćene su aktivnosti usmerene na postizanje ciljeva Nacionalnog, Pokrajinskog i lokalnih akcionih planova zapošljavanja, praćenje efikasnosti sprovođenja programa i mera aktivne politike zapošljavanja žena i muškaraca i aktivnosti profesionalne rehabilitacije žena i muškaraca sa invaliditetom; Kroz aktivnosti Pokrajinskog socijalno-ekonomskog saveta sprovodi se institucionalna saradnja predstavnika pokrajinskih organa, reprezentativnih sindikata i udruženja poslodavaca u AP Vojvodini, odnosno obezbeđuje se učešće socijalnih partnera u procesu donošenja odluka organa AP Vojvodine o bitnim ekonomskim i socijalnim pitanjima.				
Cilj 1	Podsticanje zapošljavanja i smanjenje nezaposlenosti žena i muškaraca				
Indikator 1.1.	Naziv: Broj žena zaposlenih i radno angažovanih kroz programe i mere aktivne politike zapošljavanja	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Izvor podataka - Baza PSPZRP				
Indikator 1.2.	Naziv: Broj muškaraca zaposlenih i radno angažovanih kroz programe i mere aktivne politike zapošljavanja	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: izvor podataka - Služba PSES				

Tabela 14: Primer programske aktivnosti gde je rodna perspektiva integrisana u programsku strukturu

PROGRAMSKA AKTIVNOST	
Naziv	Razvoj saobraćaja i putne infrastrukture
Sektor	
Svrha	Unapređivanje saobraćajnog sistema AP Vojvodine i bezbednosti građana i građanki .
Pravni osnov	Zakon o utvrđivanju nadležnosti Autonomne pokrajine Vojvodine, Zakon o bezbednosti saobraćaja na putevima, Zakon o javnim putevima, Zakon o plovidbi i lukama na unutrašnjim vodama, Zakon o prevozu u drumskom saobraćaju. Zakon o železnici, Zakon o bezbednosti u železničkom saobraćaju. Zakon o potvrđivanju okvirnog sporazuma između Vlade Republike Srbije i Komisije Evropskih zajednica o pravilima za saradnju koja se odnose na finansijsku pomoć Evropske zajednice Republici Srbiji u okviru sprovođenja pomoći prema pravilima instrumenta pretpristupne pomoći (IPA), Pokrajinska skupštinska odluka o pokrajinskoj upravi, Zakon o ravnopravnosti polova .
Odgovorno lice	
Opis	Kvalitet saobraćajne infrastrukture, pored direktnog uticaja na bezbednost saobraćaja, ima i veliki značaj za ukupan kvalitet života građana i građanki i privlačenje investicija. Stanje putne infrastrukture u Vojvodini je nezadovoljavajuće i potrebna su znatna ulaganja u njeno unapređivanje. Programom se obezbeđuju uslovi za poboljšanje saobraćajne infrastrukture i podizanje nivoa bezbednosti u saobraćaju, kao i izrada strateškog dokumenta kojim se definišu mere i aktivnosti koje treba preduzimati na pokrajinskom nivou s ciljem podizanja nivoa bezbednosti u saobraćaju u APV. Na osnovu rodne analize bezbednosti u saobraćaju, u strateškom dokumentu će biti definisane rodno osetljive mere. Za kontrolu primene zakona i podzakonskih akata neophodan je neposredni inspekcijski nadzor u oblasti drumskog, železničkog i vodnog saobraćaja i državnih puteva.

Cilj 1	Podizanje ukupnog nivoa bezbednosti građana i građanki u saobraćaju u APV				
Indikator 1.1.	Naziv: Broj saobraćajnih nezgoda na putevima u APV	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Podaci Agencije za bezbednost saobraćaja				
Indikator 1.2.	Naziv: Broj nastradalih žena u saobraćajnim nezgodama u APV	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Podaci Agencije za bezbednost saobraćaja				
Indikator 1.3.	Naziv: Broj nastradalih muškaraca u saobraćajnim nezgodama u APV	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Podaci Agencije za bezbednost saobraćaja				
Indikator 1.4.	Naziv: Procenat žena koje su uzrokovale saobraćajne nezgode u ukupnom broju uzročnika nezgoda	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Podaci Agencije za bezbednost saobraćaja				
Indikator 1.5.	Naziv: Procenat muškaraca koji su uzrokovali saobraćajne nezgode u ukupnom broju uzročnika nezgoda	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Podaci Agencije za bezbednost saobraćaja				
Cilj 2	Razvijen rodno osetljiv pristup bezbednosti u saobraćaju				
Indikator 2.1.	Naziv: Broj studija o rodnim aspektima bezbednosti u saobraćaju	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Podaci PSPZRP				
Indikator 2.2.	Naziv: Broj rodno osetljivih mera u Godišnjem planu bezbednosti u APV	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Podaci PSPZRP				
Cilj 3	Pojačan inspekciji nadzor				
Indikator 3.1.	Naziv: Broj sačinjenih zapisnika i službenih beleški	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar:				
Indikator 3.3.	Naziv: Broj podnetih prijava	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar:				

Tabela 15: Primer programske aktivnosti u kome je rodna perspektiva integrisana u programsku strukturu

PROGRAMSKA AKTIVNOST					
Naziv	Podrška socijalnoj inkluziji Roma na teritoriji APV				
Program (kome pripada)	Unapređivanje i zaštita ljudskih i manjinskih prava i sloboda				
Funkcija	412 - opšti poslovi po pitanju rada				
Svrha	Integracija Roma i Romkinja u društvene tokove				
Pravni osnov					
Odgovorno lice	Pomoćnik pokrajinskog sekretara				
Opis	Aktivnost podrške izradi, usvajanju i sprovođenju lokalnih akcionih planova za Rome u jedinicama lokalnih samouprava u AP Vojvodini, aktivnost podrške unapređivanju obrazovanja romske dece osnovnoškolskog uzrasta, stipendiranje studenata i studentkinja romske nacionalnosti, realizacija LAP-ova za Rome u JLS u APV u oblasti stanovanja, realizacija Strateškog plana 2014-2017 Kancelarije za inkluziju Roma, posete Evropskoj komisiji radi predstavljanja rada Kancelarije za inkluziju Roma, održavanje seminara za koordinatore i NVO, izdavanje publikacija „Dekada Roma u AP Vojvodini” i druge aktivnosti od interesa za realizaciju prioriternih oblasti Dekade kao što su obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje i zdravlje Roma, koji bi imali za cilj poboljšanje položaja Roma i Romkinja u Pokrajini. Aktivnost podrške romskim neprofitnim organizacijama/udruženjima građana kojima se afirmiše učešće Roma i Romkinja u procesima odlučivanja na svim nivoima.				
Cilj 1	Unapređeni kapaciteti institucija i organizacija koje se bave poboljšanjem položaja Roma i Romkinja.				
Indikator 1.1.	Naziv: Broj izrađenih i usvojenih LAP-ova za Rome u JLS u APV	Bazna vred.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Baza sekretarijata	8	15	20	25
Indikator 1.2.	Naziv: Broj realizovanih LAP-ova za Rome u JLS u APV oblasti stanovanja	Bazna vred. 2014.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Nema bazne vrednosti	0	3	4	5
Indikator 1.3.	Naziv: Broj institucija i organizacija u kojima je realizovan Strateški plan 2014-2017 Kancelarije za inkluziju Roma	Bazna vred. 2014.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Nema bazne vrednosti	0	5	7	10
Indikator 1.4.	Naziv: Broj poseta Evropskoj komisiji u Briselu sa ciljem predstavljanja rada Kancelarije za inkluziju Roma	Bazna vred. 2014.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Baza Kancelarije za inkluziju Roma	2	3	3	3

Cilj 2	Unapređenje obrazovne strukture Roma i Romkinja u AP Vojvodini				
Indikator 2.1.	Naziv: Broj romskih devojčica osnovno školskog uzrasta za koje su obezbeđeni kompleti udžbenika, školskog pribora, użine, putnih troškova i stipendija	Bazna vred. 2014	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Baza sekretarijata	90	90	100	125
Indikator 2.2.	Naziv: Broj romskih dečaka osnovno školskog uzrasta za koje su obezbeđeni kompleti udžbenika, školskog pribora, użine, putnih troškova i stipendija	Bazna vred. 2014.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Baza sekretarijata				
Indikator 2.3.	Naziv: Broj stipendiranih studentkinja romske nacionalnosti	Bazna vred. 2014.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: stipendija Kancelarije za inkluziju Roma				
Indikator 2.4.	Naziv: Broj stipendiranih studenata romske nacionalnosti	Bazna vred. 2014.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: stipendija Kancelarije za inkluziju Roma	8	10	10	12
Indikator 2.5.	Naziv: Broj izdatih publikacija „Dekada Roma u AP Vojvodini”	Bazna vred. 2014.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: 11 brojeva, od čega jedan dvobroj godišnje, tiraž 1000 kom. Baza Kancelarije za inkluziju Roma	11	11	11	11
Cilj 3	Unapređeno učešće Roma i Romkinja u procesima odlučivanja u lokalnoj zajednici				
Indikator 3.1.	Naziv: Broj održanih seminara i edukacija za kordinate/ke i NVO	Bazna vred. 2014.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Baza Kancelarije za inkluziju Roma	3	3	4	5
Indikator 3.2.	Naziv: Broj podržanih romskih neprofitnih organizacija radi učešća u procesima donošenja odluka u lokalnoj zajednici	Bazna vred. 2014.	2015.	2016.	2017.
	Komentar: Baza sekretarijata	30	30	35	40

5. LITERATURA:

Babović, Marija (2010). *Rodne ekonomske nejednakosti u komparativnoj perspektivi: Evropska unija i Srbija*, Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu i SeConS-Grupa za razvojnu inicijativu, Beograd

Blagojević, Marina (2013). *Rodni barometar u Srbiji: razvoj i svakodnevni život*, Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Beograd

Branković, Maja, Ileš, Marina, Božanić, Dragan. (ur) (2011). *Rodno bužetiranje u državnoj upravi – Iskustva Vlade AP Vojvodine*, Pokrajinski sekretariat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad

Branković, Maja, Ileš, Marina, Božanić, Dragan. (ur) (2009). *Ka politici rodnog budžetiranja u AP Vojvodini*, Pokrajinski sekretariat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad

Council of Europe (2005). *Final Report of the Group of Specialists on Gender Budgeting* (EG-S-GB), Strasbourg: Equality Division, Directorate General of Human Rights, Strasbourg

Council of Europe (2009). *Gender budgeting: practical implementation*, Handbook, Directorate General of Human Rights, Strasbourg

European Commission (2010). *Strategy for equality between women and men 2010-2015*, Publications Office of the European Union, Luxembourg

Government of India (2007): *Gender Budgeting Hand Book for Government of India*

Ministries and Departments, Ministry of Women and Child Development, New Delhi

Hofbauer, Balmori, Helena (2003). *Gender and Budgets – Overview Report*, Bridge Institute of Development Studies, University of Sussex, Brighton

Ministarstvo finansija (2014). *Uputstvo za izradu programskog budžeta*, Beograd

Moser, O.N. Caroline, Levy Caren (1986). *A Theory and Methodology of Gender Planning: Meeting Women's Practical and Strategic Needs*, DPU Gender and Planning Working Paper No. 11, University College London, Bartlett School of Architecture and Planning, Development Planning Unit, London

Moser, Anaalise (2007). *Gender and Indicators - Overview Report*. Bridge Institute of Development Studies. University of Sussex, Brighton

Republički zavod za statistiku (2014). *Anketa o radnoj snazi*, Beograd

Sharp, Rhonda; Budlender, Debbie; Allen, Kerri (1998). *How to do a gender-sensitive budget analysis: contemporary research and practice*. Canberra London: AusAID Commonwealth Secretariat

Veerle, Miranda, (2011). "Cooking, Caring and Volunteering: Unpaid Work around the World", OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 116, OECD Publishing

PUBLIKACIJE O RODNOM BUDŽETIRANJU U REPUBLICI SRBIJI/AP VOJVODINI DOSTUPNE NA INTERNETU:

Blagojević, Marina, Vladislavljević, Aleksandra (2009). *Vodič za rodno budžetiranje na opštinskom nivou – vojvođanski model*, Akademija ženskog preduzetništva, Bački Petrovac

http://www.ewa.org.rs/sites/ewa.localhost/files/vodic_unifem.pdf

Branković, Maja, Ileš, Marina, Božanić, Dragan. (ur.) (2009). *Ka politici rodnog budžetiranja u AP Vojvodini*, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad

http://www.spriv.vojvodina.gov.rs/images/dokumenti/ravnopravnost/opsti/Ka_politici_rodnog_budzetiranja_u_Vojvodini.pdf

Branković, Maja, Ileš, Marina, Božanić, Dragan. (ur.) (2011). *Rodno bužetiranje u državnoj upravi – Iskustva Vlade AP Vojvodine*, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad

http://www.spriv.vojvodina.gov.rs/images/dokumenti/ravnopravnost/opsti/Rodno_budzetiranje_u_drzavnoj_upravi_Iskustva_Pokrajinske_vlade.pdf

Priručnik za uvođenje principa rodne ravnopravnosti u javne politike, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad, 2009

http://www.spriv.vojvodina.gov.rs/images/dokumenti/ravnopravnost/opsti/Prirucnik_za_uvodjenje_principa_rodne_ravnopravnost_u_javne_politike.pdf

Vladislavljević, Aleksandra (2011). *Praktični alat za rodno odgovorno budžetiranje u 3 koraka – ROB 3*, Edicija Practicum

http://www.bizz.rs/wp-content/uploads/2014/07/Edicija-Practicum_ROB3-Alat-za-rodno-odgovorno-budzetiranje-u-3-koraka-a.pdf

Jovanović, Nataša (ur.) (2011). *Za smanjenje siromaštva: rodna ravnopravnost i odgovorna vlada*. Autonomni ženski centar. Beograd

http://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/Za_smanjenje_siromastva-rodna_ravnopravnost_i_odgovorna_vlada.pdf

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
336.14:305.055.1/.2(497.113)(035)
342.722-055.1/.2(497.113)(035)

БОЖАНИЋ, Драган Ka rodno odgovornom programskom budžetu : priručnik za uvođenje rodnog budžetiranja u programsku strukturu budžeta / [autori Dragan Božanić, Marina Ileš i Maја Branković Đundić]. - Novi Sad : Pokrajinski sekretariјat za privredu, запошљавање i равноправност полова, 2015 (Novi Sad : Stojkov). - 64 str. : tabelle ; 26 cm

Тираж 1.000. - Str. [5]: Predgovor / Miroslav Vasin. - Bibliografija.

ISBN 978-86-910051-8-4

1. Илеш, Марина [аутор] 2. Бранковић-Ђундић, Маја [аутор]
а) Буџет - Родна анализа - Војводина - Приручници б) Родна равноправност -
Војводина - Приручници
COBISS.SR-ID 301492743